

ประวัติศาสตร์ภาษา

ชื่อบ้านบนบานเมือง

สืบค้นความหมาย คำและวลีที่หายไป สำหรับ “ทริกยูไทย” และ “สำลุง”

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทริกยูไทย

[illegible]

10c 000248

ปก, สารบัญ

ปริวรรตภาษา

ชื่อบ้านนามเมือง

สืบค้นความหมาย ถ้ายกถอดอักษร คำว่า

“ทริภูมไชย” และ “ลำพูน”

อภิธานการ

จาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทริภูมไชย จังหวัดลำพูน

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทริภูมไชย สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร

ม.ค. ๕๐ ๕

๒๕๖๐

๒๕๖๐

ปริวรรตภาษา ชื่อบ้านนามเมือง

สืบค้นความหมาย ถ่ายถอดอักษรระ คำว่า “ทริภุชไชย” และ “สำทูน”

เลขหมู่ 959.352

ISBN 974-417-769-1

สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม จัดพิมพ์
พิมพ์ครั้งแรก กันยายน 2548 จำนวน 5,000 เล่ม

■ ที่ปรึกษา

นายอารักษ์ สังหิตกุล

นายสศ ศกนธ์ชัย

นางสมศรี เข็มธรรม

นางกัลยา เพิ่มสาถ

นางสาวก้องแก้ว วีระประจักษ์

นางสาวฉวีนา นวเจริญ

นายสมศักดิ์ แดงพันธ์

นางณัฐกร จันทวิ

นางสมลักษณ์ เจริญพจน์

อธิบดีกรมศิลปากร

รองอธิบดีกรมศิลปากร

รองอธิบดีกรมศิลปากร

รองอธิบดีกรมศิลปากร

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณ

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านช่างศิลปกรรม

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑ

ผู้อำนวยการสำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

■ บรรณาธิการ

นางณัฐกร จันทวิ

นายอัครเดช บุญใจบุญดี ศึกษาธิการจังหวัดเชียงใหม่

■ ผู้เรียบเรียง

ดร.เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์

■ คณะทำงาน

นางเบญจวรรณ พลประเสริฐ

นางลัดดา หมีนจันทร์

นางสมฤดี นันต

นายบรรจง ยุคลธ

นายประพันธ์ สุจินนา

นายคะเน คนกล้า

นายสุระพงษ์ บุญนาอิน

นายเดช แสนศรี

นายนิรุทธ จำรัสโรจนกุล

นายไชยทัศน์ กองการอง

หอสมุดแห่งชาติ เชียงใหม่

LOC 001699

สารบัญ

ท้องถิ่น

■ ถ่ายภาพ

ดร.เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์

นายเดช แสนศรี

นางสาวนาภาพรณ ปิยะตระกูล

959.352

พ ๗ ๗ ๗

ค ๒

■ พิมพ์ที่

โชคนา พรันท์ 69 ถ.ช้างเผือก ซอย 7 ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

โทรศัพท์ 0-5322-5237, 0-5341-0150

สาระบัญ

๙๕๙ ๔๖๑๘

100000248

คำนำ

ในอดีตเคยเรียกชื่อจังหวัดลำพูนว่า เมือง “**หริภุญไชย**” แต่ในปัจจุบันนี้ได้มีการเขียนเป็นสองแบบคือ “**หริภุญไชย**” และ “**หริภุญชัย**” ทำให้เกิดความสับสนแก่ผู้คนที่ชาว ลำพูนและผู้มาเยือนทุกยุคทุกสมัย ด้วยเหตุนี้ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย จึงได้จัดการประชุมสัมมนาเชิงวิชาการ เรื่อง “**ปริวรรตภาษา ชื่อบ้านนามเมือง**” ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2546 ตามข้อเสนอของ รองผู้ว่าราชการจังหวัดลำพูน นายสุรงค์ ปราบโรด เพื่อระดมความเห็นของนักวิชาการ แบบสหสาขาทั้งด้านจารึกวิทยา โบราณคดี ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ คณิตวิทยา ฯลฯ มาร่วมแลกเปลี่ยนทัศนะหาข้อยุติในการเขียนชื่อ บ้านนามเมืองดังกล่าวให้ถูกต้อง

อย่างไรก็ดี ในครั้งแรกยังไม่ได้ข้อสรุปแน่ชัด ที่ประชุมจึงมีมติให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชยจัดประชุมอีกครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2547 ใช้ชื่อการสัมมนาว่า “**จากปริวรรตภาษาสู่ประวัติศาสตร์วิทยา**” ซึ่งครั้งหลังนี้มีมติที่ประชุมได้สรุปว่า เป็นการยากอย่างยิ่งที่จะหาข้อยุติโดยให้เลือกใช้คำใดเพียงคำหนึ่ง เพราะประชาชนได้ใช้ปะปนกันมาทั้งสองแบบนานแล้ว และหน่วยงานที่ใช้คำสะกด “**หริภุญไชย**” หรือ “**หริภุญชัย**” ต่างก็ไม่มีความประสงค์จะแก้ไขตัวสะกดคำใหม่ให้เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม แม้จะไม่มีกระแสการเปลี่ยนแปลงใดๆ แต่ถือว่าการสัมมนาทั้งสองครั้งนี้ได้จุดประกายให้มีการสืบค้นชำระประวัติศาสตร์ช่วงต้นๆ ของเมืองลำพูนอย่างเป็นทางการครั้งแรก

กรมศิลปากร จึงพิจารณาเห็นควร จัดพิมพ์หนังสือ “**ปริวรรตภาษา ชื่อบ้านนามเมือง**” ขึ้นเพื่อเผยแพร่ให้แก่หน่วยงานต่างๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน เพื่อสร้างบรรทัดฐานที่ถูกต้องแก่วงการประวัติศาสตร์ และภาษาศาสตร์ให้เป็นหนึ่งเดียว

หนังสือเล่มนี้จึงเปรียบเสมือนการนำองค์ความรู้ที่ได้ข้อสรุปจากนักวิชาการหลายสาขา มาเผยแพร่ให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบ เพื่ออธิบายถึงมูลเหตุความเป็นมาและความหมายของการเขียนชื่อเมือง “**หริภุญไชย**” – “**หริภุญชัย**” ว่าเพราะเหตุใดจึงมีการเขียนเป็นสองแบบ และแบบใดใช้ในเงื่อนไขใด ด้วยเหตุผลใด อันจะส่งผลให้ประชาชนหายสงสัย คลายความสับสนในการเขียนชื่อเมืองของลำพูน นอกจากนี้แล้วยังมีคุณค่าเสมือนสารานุกรม หรืองานวิจัยทางวิชาการ สามารถใช้ค้นคว้าอ้างอิงต่อไปได้ในอนาคต

การพิมพ์ครั้งนี้ได้มอบหมายให้ **ดร.เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์** หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย เป็นผู้ค้นคว้าเรียบเรียง โดยมีนางสาว ก่องแก้ว วีระประจักษ์ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณ จากสำนักหอสมุดแห่งชาติ นางณัฏฐภัทร จันทวิช ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ และนางสาวฉวีงาม มาเจริญ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์ เป็นผู้ให้คำแนะนำ และตรวจแก้จนเสร็จสิ้น กรมศิลปากรหวังว่าหนังสือเล่มนี้คงเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในแวดวงสมควร

หอสมุดแห่งชาติ เชียงใหม่

LOC03457

๐๗๖๖

(นาชอรัณย์ สังหิตกุล)

อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	3
บทนำ	7
บทที่ 1	
หลักฐานการเขียนชื่อบ้านนามเมือง “หริภุญไชย”	
จากศิลาจารึกถึงปัจจุบัน	9
■ หลักฐานจากศิลาจารึกสมัยหริภุญไชย	9
■ หลักฐานจากศิลาจารึกสมัยล้านนา	15
■ หลักฐานจากคัมภีร์ทางศาสนาในสถาน	18
บทที่ 2	
หลักฐานการเขียนชื่อบ้านนามเมือง “ลำพูน”	
จากศิลาจารึกถึงปัจจุบัน	23
■ วิเคราะห์ความหมายของ “ลำพูน”	
เชื่อมโยงกับ “หริภุญไชย”	26
บทที่ 3	
สืบค้นความหมายของคำว่า	
“หริภุญไชย” – “หริภุญชัย”	34
■ การอภิเษกพระนางจามเทวีบนกองทอง	35
■ สถานที่ที่พระพุทโธเจ้าฉั่นผลสมอ	40
■ หอยสังข์หรือเมืองของพระนารายณ์	54
-	
บทสรุป	73
บรรณานุกรม	75

เสียงร่ายคำขวัญสำหรับหริภุญไชย เป็น
รูปปั้นบุคลลแบบเหมือนจริง ใบหน้า
คล้ายคนต่างถิ่นมากกว่าคนพื้นเมือง

พริก ญ ไชย

รูปนางอัปสรถือแก้ว
จากบริเวณใกล้หาวา ปินแอน
ภายในสี่ลาคอนจิออย
แบบ “ศรีวิชัย” ตาม
อย่างศิลปะอินเดียสมัย
คุปตะ เป็นศิลปกรรมใน
พริกยูนิไฮยรุ่นแรกๆ

บทนำ

สืบเนื่องมาจากความสับสนของชาวสาธุชนในการสะกดคำว่า **“หิริญญไชย - หิริญญชัย”** เขียนอย่างไรจึงจะถูก ปัจจุบันควรใช้ตัวไหนให้เป็นบรรทัดฐานหนึ่งเดียวเนื่องจากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหิริญญไชยใช้ตัว **“ไชย”** แต่วัดพระธาตุหิริญญชัยใช้ตัว **“ชัย”** ทั้งๆ ที่สถานที่สองแห่งตั้งอยู่ตรงข้ามกันสองฟากถนนอินทวยงศ ด้วยเหตุนี้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหิริญญไชย จึงได้รับหน้าที่เป็นแม่ข่ายในการจัดประชุมสัมมนาเชิงประชาพิจารณ์ขึ้นเพื่อค้นหาเหตุผลการเขียนคำว่า **“หิริญญไชย-หิริญญชัย”** ซึ่งมีความแตกต่างกันเป็นสองรูปแบบ ครั้งที่ 1 จัดขึ้นเนื่องในวันพิพิธภัณฑ์ไทย หัวข้อ **“ปริวรรตภาษา-ชื่อบ้านนามเมือง”** ในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2546 และครั้งที่ 2 หัวข้อ **“จากปริวรรตภาษาสู่ ประวัติศาสตร์วิพากษ์”** ในวันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2547 โดยได้ระดม นักจารึกวิทยา นักภาษาศาสตร์ นักโบราณคดี นักสังคมวิทยา นักคิด นักเขียน ประชาชนท้องถิ่น ทั้งจากส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคมาร่วมกันระดมความเห็นอย่างหลากหลายทัศนะ

ผลปรากฏว่ามีผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาอย่างคับคั่งเกินความคาดหมาย เนื่องจากเป็นปัญหาที่อยู่ในความสนใจของคนทั่วไปมาเนิ่นนาน ข้อสำคัญประเด็นเรื่อง **ความหมาย**ของคำว่า **“หิริญญไชย”** นั้นกลับกลายเป็น

เป็นเรื่องที่มีผู้สนใจมากกว่าการเขียนตัวสะกดอย่างไร แม้จุดเริ่มต้นจะเป็นการเปิดประเด็นปัญหาระหว่าง **“ไชย”** กับ **“ชัย”** ก็ตาม ทั้งนี้เพราะเหตุว่าเมื่อยังสับสนหลักฐานในระดับลึกลงเรื่อยๆ กลับพบว่าปัญหาของชื่อบ้านนามเมืองนี้ มิได้ขึ้นอยู่กับ **“ไชย”-“ชัย”** เพียงพยางค์เดียวเท่านั้น ทั้ง **“หิริ”** (**หิริศ**) - **“บุญ”** (**บุญ**) - **“ไชย”** (**ชัย**) ทุกคำทุกพยางค์ล้วนแต่มีนัยสำคัญทัดเทียมกันหมด เพราะต่างมีวาระซ่อนเร้นเบื้องหลังชื่ออาณาจักร ซึ่งผู้เขียนได้ศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียดแล้วในที่นี้

หลังจากการประชุมสัมมนาสองครั้งได้ผ่านไป มีเสียงเรียกร้องจากท้องถิ่นนับแต่พระภิกษุสามเณร ครูสอนประวัติศาสตร์ นักวิชาการ ประชาชนชาวบ้าน ประชาชน ผู้สนใจ รวมไปถึงเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานรัฐจำนวนมากที่มีความประสงค์ให้พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหิริญญไชยทำหน้าที่สรุปผลการสัมมนาและเรียบเรียงจัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่

อนึ่ง เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ มิใช่การถอดเทปคำบรรยายของวิทยากรที่มาร่วมอภิปรายแลกเปลี่ยนความเห็นในการประชุมสัมมนาแต่อย่างใด เนื่องจากมีนักวิชาการหลายท่านได้นำอนุสนธิที่ได้จากการประชุมสัมมนาทั้งสองครั้งกลับไปทบทวนค้นคว้า

ศึกษาต่อ มีนักวิชาการสามท่านที่มีได้ผลละ ความตั้งใจแม้เสร็จสิ้นภารกิจการสัมมนาแล้ว ก็ตาม ได้แก่ ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อาจารย์ชัชปนะ ปิ่นเงิน สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ อาจารย์พงศ์เกษม สอนธิไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร วิทยาเขตทุ่งมหาเมฆ ซึ่งได้กรุณาค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มเติมแล้วนำมาแลกเปลี่ยนทัศนะกับผู้เขียนต่อกรณีที่ว่า “ทริภุญไชย - ทริภุญชัย” เขียนอย่างไรถูก รวมไปถึงถึงการวิเคราะห์ตีความคำว่า “ลำพูน-หละปูน” มีที่มาอย่างไร ซึ่งถือว่าข้อคิดเห็นของท่านเหล่านี้เป็นข้อมูลใหม่ที่ยังมิได้มีการเผยแพร่ในวงกว้าง และมีคุณูปการอย่างสูงต่อการเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้

การจัดประชุมสัมมนาเชิงประชาพิจารณ์ทั้งสองครั้งที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทริภุญไชยนั้น ถือว่าเป็นการเปิดมิติใหม่ที่หลายกำแพงแห่งความรู้ทางด้านอักษรวิทยา เอกสารโบราณ ตำนานพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และคติชนวิทยาของเมืองลำพูนให้ไร้พรมแดนไปสู่การรับรู้สาธารณะในวงกว้างอย่างไม่เคยมีมาก่อน ในสถาบันการศึกษา ผู้เขียนจึงมีความยินดีอย่างยิ่งที่ได้ทำหน้าที่ประสานงานขับเคลื่อนให้พิพิธภัณฑ์มีคุณค่าเป็นแหล่งเรียนรู้ตลอด

ชีวิต หรือศูนย์รวม “ศาสตร์” และ “ศิลป์” อย่างแท้จริง

ข้อมูลจากหนังสือเล่มนี้ มิใช่บทสรุปหรือข้อยุติที่ตายตัว หากแต่เป็นความพยายามของนักวิชาการกลุ่มหนึ่งในการไขปริศนาอันลึกลับซับซ้อนที่ซ่อนอยู่ภายใต้ชื่อ “ทริภุญไชย - ทริภุญชัย” บนเงื่อนไขของการประมวลรวบรวมความรู้ในเชิงลึกให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ในขณะนี้ อย่างน้อยที่สุดหนังสือเล่มนี้คงช่วยให้ผู้อ่านได้รับความกระจ่างชัดในแง่ของ วิวัฒนาการการเขียนชื่อบ้านนามเมืองทั้งของ ทริภุญไชย และ ลำพูน ว่ามีจุดเริ่มต้นอย่างไร คลี่คลายไปในทิศทางใด ปราชญาในอดีตเคยนิยามความหมายไว้ในแง่ใดบ้าง และด้วยเหตุผลใด

ชุมเหล็กของเจดีย์สุวรรณังโกฏี วัดจามเทวีวัดแดงสวดสายใบ ผักเพกาด้วยรูปเทพธิดาครึ่งองค์ยกมือประสานระดับอก ซึ่งนักโบราณคดี จี.เอช.กูเซ สันนิษฐานว่าคล้ายกับนางศรีในปางคชลักษณ์

บทที่ 1

หลักฐานการเขียนชื่อบ้านนามเมือง “หริภุญไชย” จากศิลาจารึกถึงปัจจุบัน

หลักฐานจากศิลาจารึก สมัยหริภุญไชย

หลักฐานชิ้นต้นที่เก่าแก่ที่สุดเกี่ยวกับชื่ออาณาจักรหริภุญไชย ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกอักษรมอญโบราณหลายหลัก ซึ่งเก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย จังหวัดลำพูน มีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 ดังนี้

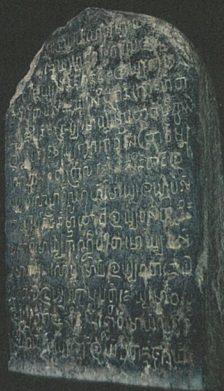
1. “จารึกอาณาจักร
ปุนไชย” เลขทะเบียนวัตถุ สพ. 5
พบที่วัดจามเทวี ปรากฏชื่อของ
อาณาจักรตั้งแต่บรรทัดแรก เขียนว่า
คตุศรลราช ปุนเชญ (คร)
อ่านแบบภาษามอญว่า ตะจู้ (เตชู)
ตะระเล็ย เร็ย (ศรลราช) ปุนะเจ
ญงเน็ยะเก็ยเร็ยะ (ปุนเชญนคร)
แปลว่า พ่อปู่ผู้ครองอาณาจักร
ปุนเชยยังนคร (ปุนไชยนคร)¹ หรือ
พระมหากษัตริย์แห่งอาณาจักร
ปุนเชญนคร จะเห็นได้ว่าจารึกหลัก
นี้ไม่ปรากฏคำว่า “หริ” นำหน้า
คำว่า “ปุนเชญ”

2. “จารึกตะจุ่มหาเถร”

ทะเบียนวัตถุ **สป.7** พบที่ วัดแสน
ข้าวห่อ ปัจจุบันคือที่ตั้งของ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย
ปรากฏชื่อของอาณาจักรอยู่ในด้านที่
1 บรรทัดที่ 2 เขียนว่า

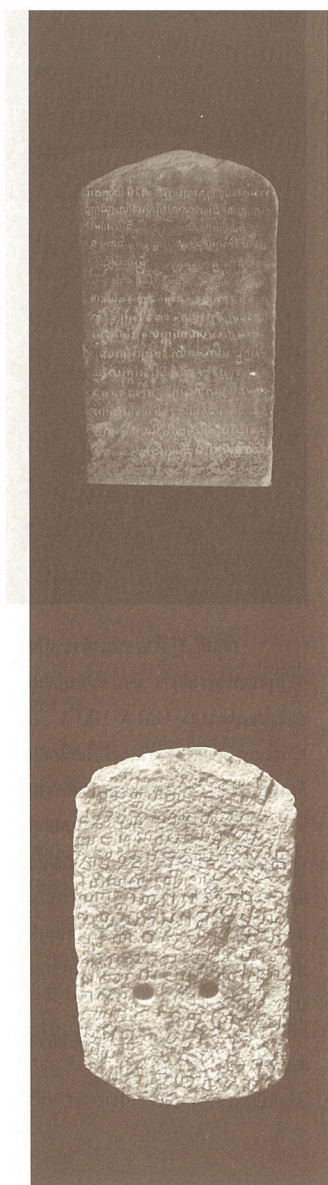
เออยุ ยมา ตจุมหา (เถร)

...(ปุ)ญเชย² มุทานคร กาสเออยุ
อ่านแบบภาษามอญว่า ฮั้ว เยียะ
โหม่ ตะจุ่ม เมียะฮาเถระ...ปุญเจียยะ
เมียะฮาเนียเกียเรียะ แปลว่า
ข้าพเจ้าชื่อตจุม (พ่อปุ) มหาเถระ
แห่งมทานครปุญไชย เมื่อ
ข้าพเจ้า.....

3. “จารึกวัดดอนแก้ว”³

เลขทะเบียนวัตถุ **สป.4** ตัวอักษร
ลบเลือนมาก พบคำว่า ญญเชย

4. “จารึกวัดบ้านหลวย”⁴

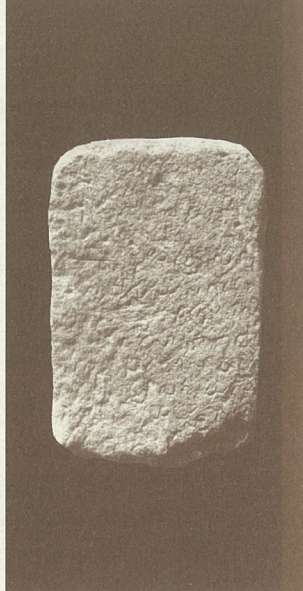
เลขทะเบียนวัตถุ สพ.6 ด้านที่ 2
บรรทัดที่ 2 เขียนว่า

.....แห่งนคร “*ภูณเขย*”

5. “จารึกจากเวียงเกาะ”⁵

ปรากฏอยู่ในด้านที่ 1 อาจารย์
พงศ์เกษม สนธิไทย นักจารึกวิทยาจาก
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล
วิทยาเขตบพิตรพิมุข พุ่งมหาเมฆ
ถอดความเป็นภาษาไทยว่า

นี่คือกริยาบุญของข้าน้อยอัน
เป็นความสัตย์จริง ถวายแด่พระมารดา
ของสมเด็จพระที่ปณี ... นี่พระเจ้าแผ่นดิน
ผู้เป็นใหญ่ปู่เจ้าอาทิตย์สร้างไว้ โดยซื้อจาก
เจ้ารัฐ ฤๅญเขย (จำนวน) 5 ... แล้วสร้าง
ไว้ในมหานครสุวรรณคร ด้วยกุศลอันข้า
สถาปนาสงฆ์มานี้ ขอมงคลนี้จึงได้แก่
ท่านทั้งหลายคือ ปู่พระเจ้ารามพล ปู่พระ
เจ้าอดุลก... ปู่พระเจ้าเทวกะ.....

สรุปได้ว่า “หริฤๅญไชย” ที่
ปรากฏในศิลาจารึกภาษามอญโบราณ 5
หลัก เขียนแตกต่างกันดังนี้

- ลพ. 5 ปุ่นเขญ
- ลพ. 7 ปุญเขย
- ลพ. 4 ฤๅญเขย
- ลพ. 6 ฤๅญเขย
- เรียงเถาะ ฤๅญเขย

อนึ่ง ศิลาจารึกภาษามอญ
โบราณที่เก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถานแห่ง
ชาติหริฤๅญไชย ตามความเห็นของ
อาจารย์พงศ์เกษม สนธิไทย⁶ นักจารึก
วิทยา สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ
ได้แก่

กลุ่มที่ 1 ฝาอาณาจักร เป็น
จารึกของทางราชการ มีขนาดใหญ่มาก
เฉลี่ยโดยประมาณ 120 X 100 X 30
เซนติเมตร ตัวอักษรจารึกลงไปบนเนื้อหิน
ลึกมาก มีข้อความ เป็นกิจลักษณะดี ความ
ง่าย มีคำศัพท์บางคำที่พ้องกับจารึกมอญ
แถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่อุทัยธานี รวมทั้ง
แคว้นจนาศะด้วย กลุ่มนี้สันนิษฐานว่าเป็น
กลุ่มของผู้มีอำนาจ มีความเชื่อในระบอบสมมติ
เทวราชาตามอย่างพราหมณ์หรือขอม
ประกอบด้วย

- 1.1 จารึกพระเจ้าสวาทิสิทวิธิต
ดอนแก้ว (ลพ.1)

1.2 จารึกพระเจ้าสุวาทิทธิวัตร
กุกุฏี (สพ.2)

1.3 จารึกวัดมหาวัน (สพ.3)

1.4 จารึกวัดบ้านหลาย (สพ.6)

ในกลุ่มแรกนี้ยังรวมไปถึงจารึก

จากเวียงเกาะอีกด้วย

กลุ่มที่ 2 ฝ่ายศาสนจักร เป็นจารึกขนาดเล็ก ลักษณะตัวอักษรเรียบง่าย ไม่เป็นระเบียบ จารึกโดยพระภิกษุแบบลายมือหวัด ทำให้อ่านยากสันนิษฐานว่าเป็นกลุ่มของนักบวชในศาสนาพุทธนิกายหินยานซึ่งรับอักษรสังโยคของภาษาบาลีมาใช้ น่าจะเป็นจารึกของฝ่ายพุทธจักร⁴ ประกอบด้วย

2.1 จารึกวัดดอนแก้ว (สพ.4)

2.2 จารึกอาณาจักรปุนไชย (สพ.5)

2.3 จารึกตะจุ่มหาเถร (สพ.7)

ชื่อบ้านนามเมืองของอาณาจักรหริภุญไชย ที่ปรากฏในศิลาจารึกภาษามอญโบราณทั้งห้าหลักนี้ พบปะปนอยู่ทั้งสองกลุ่ม โดยจารึกคำว่า “ภฺญ” หรือ “ปฺญ” ควบคู่กันไป แม้ในศิลาจารึกหลักที่ สพ.5 และ สพ.7 จะเชื่อได้ว่าเป็นการจารึกชื่อของบุคคลเดียวกัน คือ “ตฺญ” จนอาจเรียกได้ว่าเป็นลายมือเดียวกัน แต่ก็มีคำที่แตกต่างกันออกไป

ระหว่าง หลัก สพ.5 (ปฺญเชญ) กับ สพ.7 (ปฺญเชยฺย) คือมีทั้งเขียน “ปฺญ” ด้วยตัว “ญ” และ ตัว “น” เขียนคำว่า “ไชย” ด้วย ตัว “ญ” และ “ยฺย” ซึ่งในภาษามอญโบราณจะไม่ใช้ตัวสระ “ไอย” แต่ใช้ตัว “เอยฺย” แทน ทำให้สันนิษฐานว่า คำๆหนึ่งสามารถเขียนได้หลายรูปแบบ ตามแต่การสะกดคำของผู้จารึก ทั้งนี้ต้องออกเสียงให้ได้อย่างเดียวกัน

ส่วนจารึกหลัก สพ.4 สพ.6 และเวียงเกาะ สะกดด้วยตัวเดียวกันหมดคือ “ภฺญเชยฺย” และมีข้อน่าสังเกตว่าไม่พบคำว่า “หฺริ” นำหน้าเลยแม้แต่เพียงหลักเดียว สันนิษฐานได้สองนัย นัยแรกคือบ้านนามเมืองของอาณาจักรแห่งนี้ในอดีตมีเพียงแค่ “ภฺญเชยฺย” แล้วภายหลังเปลี่ยนมาเป็น “หฺริภฺญไชย” หรือนัยที่สองอาจมีการดอกลำว่า “หฺริ” ลงทั้งจนเลือนหายไปก็เป็นได้ เนื่องจากมีร่องรอยของการดอกลักอักษรบางตัวที่นำหน้า “ภฺญเชยฺย” ทั้งห้าลายจนกลายเป็นพื้นที่ว่าง

อนึ่ง ในแวดวงวิชาการด้านอักษรจารึกวิทยาอักษรมอญโบราณ ยังไม่ได้มีการให้ข้อสรุปว่าตัวอักษร “ป” กับ “ภ” นั้น มีความแตกต่างกันอย่างไร ตัวไชนะวิวัฒนาการก่อนหลัง และใช้แทนกันได้ในกรณีใดบ้าง อย่างไรก็ดี มีข้อน่าสังเกต

ว่าภาษาพูดของคนไทยล้านนาปัจจุบันมีการ
ออกเสียงปะปนกันระหว่างตัว “พ” และ
ตัว “ป” เช่น “ถ้ำพุน” “ทะเลปุน” อาจ
เป็นไปได้ว่าการออกเสียงตัว “พ” และ
“ป” สลับกันของตัวอักษรทั้งสองนี้เป็นสิ่ง
ที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัย
และตกทอดสู่สมัยล้านนา

จากการวิเคราะห์ศิลาจารึก
อักษรมอญโบราณทุกหลักในภาคเหนือ
ของอาจารย์พงศ์เกษม สนิธิไทย ได้มี
ความเห็น ว่า จารึกหลัก สพ.6 จากวัด
ดอนแก้ว ที่ปรากฏคำว่า “ภุญเชยฺย” น่า
จะเป็นหลักที่มีความเก่าแก่ที่สุด โดย
พิจารณาจากรูปทรงอักษรและข้อความ
คำศัพท์ค่อนข้างโบราณกว่าหลักอื่น หาก
เป็นตามข้อสันนิษฐานนี้ ย่อมได้ข้อสรุป
เบื้องต้นว่า “ภุญเชยฺย” เป็นคำที่มีมาก่อน
ปญฺเชยฺย หรือ ปุนเชยฺย ซึ่งเป็นคำที่จารึก
โดยพระภิกษุ จึงอาจมีความสนใจแปลงตัว
“ภ” ให้เป็นตัว “ป” ตามการออกเสียง
ของชาวมอญในภาษาบาลีก็เป็นได้

หลักฐานจากศิลาจารึกสมัยล้านนา

ต่อมาในสมัยอาณาจักรล้านนา ได้พบศิลาจารึกที่เอ่ยถึงนครทริภูญไชยอยู่หลายหลัก โดยมีข้อน่าสนใจเฉพาะในยุคแรกๆ นั้น ไม่พบตัว “ภูญ” พบแต่เพียงตัว “ปุญ” และ “บุญ” ต่อมาภายหลังจึงได้มีการพบทั้ง “ภูญ” และ “บุญ” ปะปนกัน จารึกหลักสำคัญที่ขอยกตัวอย่างมาให้เห็นในที่นี้ได้แก่

1. จารึกวัดพระยืน⁷ หรือจารึกหลักที่ 62 ยังคงเก็บรักษาในวัดพระยืน ตำบลเวียงยอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน จารึกด้วยตัวอักษรไทยล้านนา (ฝักขาม) ภาษาบาลี-ไทย เมื่อปี พ.ศ.1913 เขียนชื่อบ้านนามเมืองไว้สองแบบ มีข้อความ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 26-27 ดังนี้

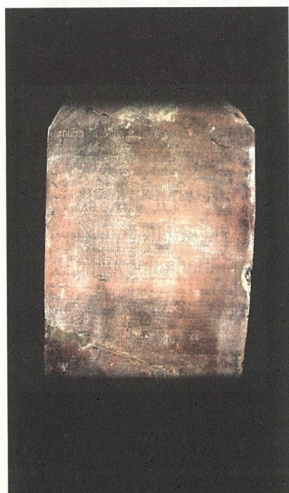
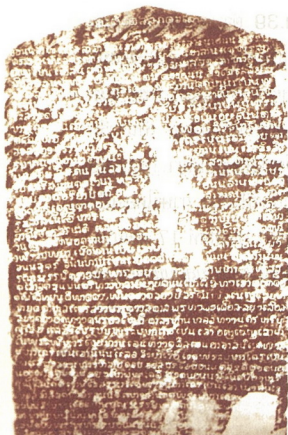
อีกทั้งคนให้อื้อดาสะท้านทั่วทั้งนคร
ทริภูญไชยแล จึงไปรับพระมหาเถรเป็นเจ้าอัญเชิญ
เข้ามาในพระวิหาร

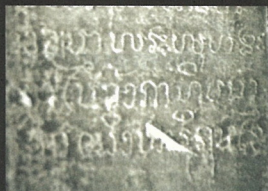
ในขณะที่ด้านเดิมบรรทัดที่ 31-32 เขียนว่า ผู้คนอันมีในเมือง ทริ(ริ)บุญไช⁸ นี้ก็ดี เขามีใจศรัทธาแก่พระมหาเถรเป็นเจ้า

2. จารึกทริบุญชบุรี เลขทะเบียนวัดฤทพ.15⁹ (หลักที่ 71) พบที่มุกทิสตะวันตกเฉียงเหนือขององค์พระธาตุทริภูญชัย พ.ศ. 2043 เป็นตัวอักษรฝักขาม ภาษาไทยได้ปรากฏอยู่ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 7 ความว่า

พระกรโองรักย์ครวชมาคามิศรัทธาใน
พระศาสนาพากัน มักให้มันคงลงเป็นเจ้าเป็นมูลใน
ทริบุญชบุรี

และอีกแห่ง ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 14 ความว่า
แลเทพดาตนเป็นประธานในทริบุญชบุรี¹⁰
จึงมีปริศนีปราโมท

3. จารึกวัดพระนอนม่อน

ข้าง¹¹ **ตพ.39** ตำบลมะกอก อำเภอบำแพง จังหวัดลำพูน พ.ศ. 2339 สมัยพญาท้าวละ ปัจจุบันอยู่ที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย เป็นจารึกบนแผ่นไม้กระดานรูปเสมา (ทรงกลีบบัว) ด้วยอักษรฝักขาม ภาษาไทย เป็นจารึกด้านเดียว บรรทัดที่ 17 เขียนว่า

วายไว้ในแคว้นสุพรรณนิคม ทน
ทักษิณทิศาแห่งเมือง**หริภุญไชยบุรี** เรือง
มีกาล...

4. จารึกพระมหาเถรนำ

พระพุทธรูปจากลังกามา หริภุญไชย
เลขทะเบียน **ชร.4** พบที่พะเยา พ.ศ.
2041¹² เขียนด้วยอักษรฝักขาม ภาษา
ไทย ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่ง
ชาติเชียงใหม่ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 9-
10 เขียนว่า

รอดเมิง (ถึงเมือง) **หะริญไช**

5. จารึกบนแผงพระพิมพ์ไม้
บรรจุพระพุทธรูป 28 องค์ อยู่ใน
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ ตัว
อักษรธรรมล้านนา ภาษาไทย มีความยาว
10 บรรทัด อยู่ในบรรทัดที่ 3-4 ด้านหลัง
ของแผงบรรจุพระพิมพ์¹³ มีใจความว่า

เอกราชอันเป็นใหญ่ในชั้นธสีมา
ปฐวีศรี ทธิบุญเชยขุ เชียงใหม่ที่มีเป็นเกล้า
กว่าอัคคชายา

6. จารึกบนผนังหรือกำแพงศาล
ขนาดใหญ่ ในวัดพระธาตุศรีบุญชัย ตัว
อักษรธรรมล้านนา สมัยพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏคำว่า
“บ่งใบในเมืองพะริพูนไชยทีนี้”¹⁴ ซึ่งตาม
อักขรวิธีล้านนาตัว พุริ ก็คือ “ภ” นั่นเอง
แต่เขียนโดยอาศัยเสียงวรรณยุกต์เป็นหลัก

ทั้งหมดที่ยกตัวอย่างมานี้ มีข้อ
น่าสังเกตว่า จารึกสมัยล้านนาแทบทุก
หลัก ไม่มีการขูดฆ่าหรือตัดคำว่า “หริ”
นำหน้าทิ้งออกไปอีกเลย ชำยังมีความ
หลากหลายในการสะกดชื่อบ้านนาม
เมืองมากยิ่งขึ้น คือมีทั้ง “บุญไชย” หรือ
“บุญไช” “บุรไชย” จนถึง “บุญไชบุรี”

หลักฐานจากคัมภีร์ทางศาสนาในโบราณ

หลักฐานที่ปรากฏบนคัมภีร์โบราณ ประกอบด้วยอักษรไทยล้านนา และ อักษรธรรมล้านนา ดังพอจะประมวลมา ได้ดังนี้

1. จามเทวีวิสต์ เป็นคัมภีร์ที่รจนา โดย พระโพธิ์รังสี พระเถระชาวเชียงใหม่ ในระหว่าง พ.ศ. 1953 -1960 ใน ปัจจุบันมีการแปลเป็นภาษาไทยหลาย ฉบับ เช่น คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดาร เมืองหริภุญไชย¹⁵ ต้นฉบับภาษาบาลีมีทั้ง เขียนว่า *หริภุญไชยนามกัม* และ *หริภุญจาปุระ* เมื่อแปลเป็นไทยได้ใช้ทั้ง “หริภุญไชย” ปะปนกับ “หริภุญชัย”

2. ตำนานมูลศาสนา ต้นฉบับ เดิมรจนาโดย พระพุทธญาณเถระ และ พระพุทธพุกาม แห่งวัดสวนดอก ระหว่าง ปี พ.ศ.1960-1972 เขียนด้วยภาษาพื้น เมืองโบราณ ถอดความครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2482 ใช้คำว่า *หริภุญไชย*¹⁶

3. ชินกาลมณีปกรณัม รจนาเป็น ภาษาบาลี ด้วยตัวอักษรไทยล้านนา โดย พระรัตนปัญญาเถระ พระภิกษุชาว เชียงราย ต่อมาได้จำพรรษา ณ วัดฟอน สร้อย เชียงใหม่ ระหว่างปี พ.ศ. 2059-2071 แปลเป็นไทยโดย ศาสตราจารย์

ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร ต้นฉบับภาษาบาลีใช้ คำว่า “*หริภุญไชย*” เมื่อถอดความเป็น ภาษาไทย เช่นเดียวกับจามเทวีวงศ์ มีการ ใช้ปะปนกันทั้ง หริภุญไชย และ หริ ภุญชัย¹⁷

4. ตำนานพระธาตุหริภุญไชย เขียนในปี พ.ศ. 2108 ใช้ *หริภุญไชย*¹⁸

5. ตำนานสิบห้าราชวงศ์ เขียน ด้วยภาษาพื้นเมืองโบราณ ฉบับวัดเมธัง กรวาส จังหวัดแพร่ คัดลอกเมื่อปี พ.ศ. 2432 และรองศาสตราจารย์สมหมาย เปรมจิตต์ ปรีวรรตในปี พ.ศ. 2540 ใช้ “*หริภุญชัย*” และ “*เวียงละพูน*”¹⁹

6. ตำนานเมืองลำพูน ต้นฉบับ จากหลวงพระบาง พ.ศ. 2289 เขียนว่า “*หริภุญชัย*”²⁰

7. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี (พิมพ์เผยแพร่ปี 2538) ปรีวรรตโดยสถาบัน ราชภัฏเชียงใหม่ (นำโดย ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี) ใช้คำว่า “*หริภุญชัย*” *หริภุญชัย*²¹ ส่วนตำนานพื้น เมืองเชียงใหม่อีกฉบับหนึ่งใช้คำว่า *หริภุญชัย* *หริภุญไชย*

8. พงศาวดารโยนก เขียนในปี พ.ศ. 2442-2443 โดยพระยาประชา กิจกรจักร์ (แخم บุนนาค) ในสมัยรัชกาล ที่ 5 ใช้คำว่า “หริภุญไชย”²²

กล่าวโดยสรุปก็คือ วิวัฒนาการ ของการเขียน “ชื่อบ้านนามเมือง” ของ “หริภุญไชย” นับแต่อาณาจักรมอญ โบราณที่มีอายุเกินพันปี ได้มีความสับสน มาแล้ว คือเขียนทั้งตัว “ภุญ” - “บุญ” - “ปุน” และตัว “เซยฺย” “เซญฺ” “ไชย” “ไช” โดยที่ยังไม่พบคำว่า “หริ” สืบเนื่อง เรื่อยมาจนถึงสมัยล้านนา ความสับสนใน การสะกดคำชื่อบ้านนามเมืองดังกล่าว ก็ยังคงดำรงอยู่ จนค่อยๆ กร่อนและ กลายมากยิ่งขึ้น

ข้อมูลทั้งหมดนี้พอจะ ประมวลได้ว่า คนสมัยก่อนมิได้ให้ความสำคัญแก่การเขียนชื่อบ้านนามเมืองให้ถูกต้องเป็นบรรทัดฐานหนึ่งเดียว แต่กลับ สะกดตัวเขียนตามความนึกคิดเข้าใจของผู้ จารแต่ละคน ซึ่งเชื่อว่าผู้คนในอดีตคงไม่ ประสบปัญหาในด้านการสื่อสาร เนื่อง

จากเป็นสังคมแห่งการพูดมากกว่าการ เขียน ทว่าในยุคสมัยปัจจุบันมีรูปแบบการ เขียนที่แตกต่างกันอย่างมากมาย ได้ก่อให้เกิด ปัญหามากพอสมควร ไม่เพียงแต่รูปแบบตัวอักษรเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการ ถอดความคั่นหายใจหรือความหมายของ คำนั้นๆ ด้วย

จากการระดมความเห็นของ นักวิชาการด้านภาษาศาสตร์ นิรุกติศาสตร์ ต่างเห็นพ้องตรงกันว่า ถ้าหากจะต้องให้ เลือกระหว่างการใช้ “ไชย” - “ชัย” ตัวไหนเพียงตัวหนึ่งเท่านั้น ก็อาจจะทำ โดยง่าย เนื่องจากหลักฐานทางด้าน วิวัฒนาการของรากศัพท์ชื่อบ้านนามเมือง ที่เก่าที่สุดได้ปรากฏในศิลาจารึกอักษร มอญโบราณถึง 5 หลัก ระบุชัดเจนว่าใช้ ตัว “ภุญเซยฺย” และ “ปฺญเซยฺย” และ เมื่อนำ “หริ” + ภุญเซยฺย (มาจาก ภุญช+เอยฺย) หรือ “หริ” + ปฺญเซยฺย (มาจาก ปฺญช+เอยฺย) ก็จะได้คำว่า หริ ภุญไชย-หริปฺญไชย มิใช่ หริภุญชัย/หริ ปฺญชัย

นายเทิม มีเต็ม กล่าวว่า การถอดตัวสะกด “เออย” ซึ่งเป็นภาษาบาลีสามารถทำให้เป็นภาษาไทยได้ด้วยการทำให้เป็น “ไอย” หากอ่านแบบเคารพรูปศัพท์ตามอย่างภาษาบาลีต้องออกเสียงเป็น “หริปัญเชยยะ” แต่เนื่องจากภาษาไทยไม่นิยมคำว่า “เออยยะ” เพราะออกเสียงยาก ปราชญ์จึงหลบมาใช้คำว่า “ไอย” แทน โดยแปลงสระ เอ เป็น ไอ ลครูปพยัญชนะตัว “ย” หนึ่งตัว²³ ฉะนั้น หากยึดหลักของการสะกดชื่อบ้านนามเมืองตามตัวอักษรที่ปรากฏในศิลาจารึก ก็จะได้ข้อสรุปว่า หริญญไชย/หริปัญไชย เป็นคำที่ถูกต้อง ทั้งนี้ทั้งนั้นมิได้หมายความว่าคำว่า “หริญญชัย” เป็นคำที่ผิด มีเหตุปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่ทำให้วัดพระธาตุหริญญชัยเลือกใช้คำนี้ ซึ่งจะทำการวิเคราะห์อย่างละเอียดในบทที่ 3

ในกรณีของการไม่พบคำว่า “หริ” นำหน้านั้น อาจเป็นไปได้ว่าในอดีตชื่อเมืองมีเพียงคำว่า “ญญไชย” เท่านั้น บางทีคำว่า “ญญไชย” อาจเป็นคำเดียวกันกับคำว่า “ชยญมิ” เพราะตำนานภาคเหนือสมัยล้านนาทุกเล่มกล่าวถึงชื่อเมือง

ลำพูนหรือหริญญไชยในยุคแรกสุดตั้งแต่สมัยพุทธกาลว่า “ไชยญมิ” ดังเช่นในตำนานมูลศาสนา

“กุตถาคคณิพพานไปแล้ว นับเป็นปีเดือนวันในโลกได้ 1008 ปี หนาคกรอันหนึ่งชื่อหริญญไชยนั้น จักเกิดมีในสมันตประเทศนั้น แล้วศาสนากุตถาคคจักไปรุ่งเรืองในที่นั้นแท้จริง พระพุทธองค์เห็นแจ้งในอนาคตตั้งญาณตั้งนั้นแล้ว ครั้นรุ่งเข้าพระองค์ก็ทรงชำระพระสรีระแล้วพระศาสดาก็ทรงซึ่งจีวรและบาตรเสด็จออกจากเมืองพาราณสีมาทางอากาศ แล้วเสด็จลงประทับอยู่ที่ภายใต้เมืองตระการนั้น เดียวนี้คนทั้งหลายเรียกชื่อว่า “ไชยญมิ” แล้วพระองค์ก็เสด็จเข้าไปสู่บ้านเพื่อรับเอาซึ่งข้าวบิณฑบาต”²⁴

“ไชยญมิ” หมายถึงเมืองชัยที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งคำว่า “ไชยญมิ” มีนัยบางอย่างที่สื่อแล้วว่าน่าจะเป็นชื่อเดียวกันกับคำว่า “ญญไชย” ซึ่งเป็นปัญหาให้ต้องขบคิดและสืบค้นกันต่อไปว่าคำว่า “หริ” เข้ามาวงอยู่หน้าคำว่า “ญญไชย” ได้อย่างไรและตั้งแต่เมื่อไร

¹จำปา เยื้องเจริญ และคณะ, วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ทรินูไทย (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2522), หน้า 113.

²เดิมจำปา เยื้องเจริญ เคยสันนิษฐานว่า จารึกหลักนี้ใช้ตัว (ภ) ญชยย แต่ต่อมานักจารึกวิทยาส่วนใหญ่ อาทิ อาจารย์ขันธ์ะ ปิ่นเงิน (นักจารึกวิทยาจากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) และอาจารย์พงศ์เกษม สนิธิไทย (นักจารึกวิทยาจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตปทุมธานี) ได้ตรวจสอบดู พบว่าน่าจะเป็นตัว “ปญ” มากกว่า เนื่องจากเห็นร่องรอยของขีดด้านล่างคล้ายตัว “ป”

³จารึกหลัก สท.4 วัดดอนแก้ว นี้ นายเทิม มีเต็ม ผู้เชี่ยวชาญด้านจารึกภาษามอญ เสนอว่าน่าจะเป็นจารึกที่เก่าแก่ที่สุดในบรรดาจารึกมอญลำพูนทั้งหมด ผิวหน้าของจารึกแตกกะเทาะออกหลายแห่ง ตัวอักษรลบเลือนมาก โดยเฉพาะ ตรงกลางด้านบนของจารึกมีรอยไหวขนาดใหญ่ ทำให้เนื้อความหายไปอย่างน่าเสียดาย จึงไม่สามารถอ่านได้ปะติดปะต่อกัน

⁴จารึกวัดบ้านหลวย สท.6 เป็นจารึกอักษรมอญโบราณอีกหลักหนึ่งที่เพิ่งมีการปริวรรตถอดความใหม่โดย อาจารย์พงศ์เกษม สนิธิไทย เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2548

⁵จารึกที่ได้จากเวียงเกาะ เป็นจารึกอักษรมอญโบราณ 1 ใน 2 หลักที่พบนอกเมืองลำพูน ในเขตเวียงบริวารของอาณาจักรทรินูไทย ปัจจุบันคือจังหวัดเชียงใหม่ อีกหลักหนึ่งได้แก่จารึกแม่หินบดที่เวียงมะโน ปัจจุบันจารึกจากเวียงเกาะอยู่ในสภาพชำรุด เก็บรักษาไว้ในห้องคลังของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ และยังไม่มีการปริวรรตถอดความอย่างเป็นทางการ เนื่องจากตัวอักษรลบเลือนมาก ส่วนจารึกที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่เป็นการจำลองขึ้นมาใหม่ กระทั่งเมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2548 อาจารย์พงศ์เกษม สนิธิไทย ได้เดินทางมาศึกษาตรวจสอบศิลาจารึกหลักนี้ และได้ช่วยกรุณาถอดความ ปรากฏว่าเป็นจารึกอีกหลักหนึ่งที่มีการกล่าวอ้างถึงชื่ออาณาจักรทรินูไทย โดยไม่พบคำว่า “หรี” นำหน้า “ภญไชย” เช่นเดียวกับหลักอื่นๆ นอกจากนี้แล้วยังเป็นจารึกเพียงไม่กี่หลักที่มีการเอ่ยถึงพระนามของพระมหากษัตริย์ในสมัยทรินูไทยมากมายหลายพระองค์ อาจารย์พงศ์เกษมยังได้ตั้งข้อสังเกตว่าจารึกจากเวียงเกาะนี้น่าจะมีอายุค่อนข้างหลังกว่าจารึกอักษรมอญโบราณหลักอื่นในลำพูน เนื่องจากมีตัว “ญ” ที่เขียนผิดไป และยังมีการใช้ภาษาสันสกฤตเข้ามาปะปนหลายจุด จึงน่าจะมีการนับถือศาสนาพุทธลัทธิมหายานแล้วในช่วงนั้น

⁶พงศ์เกษม สนิธิไทย, “จารึกแม่หินบดเวียงมะโน (ชม.45)”, สายสัมพันธ์ทรินูไทย-เวียงบริวาร เปิดประตูสู่เวียงเสลางค์ เวียงมะโน เวียงกุ่มกาม เวียงยอ และเวียงเกาะ (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทรินูไทย เนื่องในวันพิพิธภัณฑ์ไทย 21 กันยายน พ.ศ. 2548), หน้า 24.

⁷กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526, พิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปีลายสือไทย พุทธศักราช 2526), หน้า 96-97.

⁸แต่เดิมจารึกวัดพระยืน นักจารึกวิทยาเคยถอดความว่า บรรทัดที่ 26-27 คือ ทรินูไชย และ บรรทัดที่ 31-32 คือ ทรินูไช แต่ อาจารย์ขันธ์ะ ปิ่นเงิน ได้วิเคราะห์อย่างละเอียดแล้ว พบว่าเขียนด้วย “ปญ” ทั้งสองแห่ง มิใช่ “ปญ” นอกจากนี้แล้ว การถอดความ

แบบเดิมยังใช้คำว่า “หรี” แต่อาจารย์ชูปะ เห็นว่าน่าจะเป็น “หริ” มากกว่า ผู้เขียนจึงได้วงเล็บไว้ ทั้ง “หริ” และ “หรี”

⁹อันส์ เพนธ์ พรรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม, ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 3 จารึกในพิพิธภัณฑสถาน (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542), หน้า 119-127.

¹⁰ผู้เขียนสันนิษฐานว่าการใช้คำว่า “หริบุญชบุรี” หรือ หริบุญชบุรี หรือหริบุญชบุรี ในระยะต่อมาแทนคำว่า “หริบุญชยุย” หรือ “หริบุญไชย” ที่เคยพบมาก่อนสมัยโบราณ อาจเป็นเพราะจารึกหลักนี้เขียนเป็นลักษณะร้อยกรองทำนองร่าย จึงอาจสร้างศัพท์ใหม่ให้ภาษาดูมรวายขึ้น เช่นใช้คำว่า “บุรี” แทนคำว่า “นคร” อันเคยใช้กันมาแต่เดิมก็เป็นได้

¹¹อันส์ เพนธ์ และ ศรีเลา เกษพรหม, ประชุมจารึกล้านนาเล่ม 2 จารึกพระเจ้ากาวิละ, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542), หน้า 119-127.

¹²ประชุมจารึกเมืองพะเยา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2538), หน้า 226.

¹³อันส์ เพนธ์ และศรีเลา เกษพรหม, ประชุมจารึกล้านนาเล่ม 2 จารึกพระเจ้ากาวิละ, อ้างแล้ว, หน้า 207.

¹⁴ชูปะ ปิ่นเงิน “คำ “หริบุญไชย” ที่พบในจารึกและเอกสารโบราณ” (เอกสารโรเนียว สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546), หน้า 2.

¹⁵พระโพธิ์รังสี, จามเทวีวงศ์ (เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์, 2530).

¹⁶พระพุทฺธพุกาม และพระพุทฺธญาณเถระ, ตำนานมูลศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2519).

¹⁷พระรัตนปัญญาเถระ แปลเป็นไทยโดย ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร ชินกาลมาลีปกรณ์ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2515).

¹⁸ถอดเทปคำบรรยายของ ดร.อันส์ เพนธ์ วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2546 งานประชุมสัมมนาทางวิชาการเชิงประชาพิจารณา เรื่อง “ปริวรรตภาษา ชื่อบ้านนามเมือง”

¹⁹สมหมาย เปรมจิตต์ , รศ., ปริวรรต, ตำนานสิบห้าราชวงศ์ (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540, ต้นฉบับเขียนด้วยภาษาพื้นเมืองโบราณ มีหลายสำเนาฉบับสำคัญคือฉบับวัดเมธังกราวาส จังหวัดแพร่ คัดลอกเมื่อปี พ.ศ. 2432)

²⁰ถอดเทปคำบรรยายของ ดร.อันส์ เพนธ์ วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2546 งานประชุมสัมมนาทางวิชาการเชิงประชาพิจารณา เรื่อง “ปริวรรตภาษา ชื่อบ้านนามเมือง”

²¹อุดม รุ่งเรืองศรี. ศ. ดร., และคณะ ปริวรรต, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี (เชียงใหม่ : สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538).

²²พระยาประชาภิจักรจักรี (แหม่ม บุนนาค), พงศาวดารโยนก (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516, ต้นฉบับเดิมเขียนในปี พ.ศ. 2442-2443 สมัยรัชกาลที่ 5)

²³ถอดเทปคำบรรยายของ เติม มีเต็ม วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2546 งานประชุมสัมมนาทางวิชาการเชิงประชาพิจารณา เรื่อง “ปริวรรตภาษา ชื่อบ้านนามเมือง”

²⁴พระพุทฺธพุกาม และพระพุทฺธญาณเถระ, ตำนานมูลศาสนา, อ้างแล้ว, หน้า 113-114.

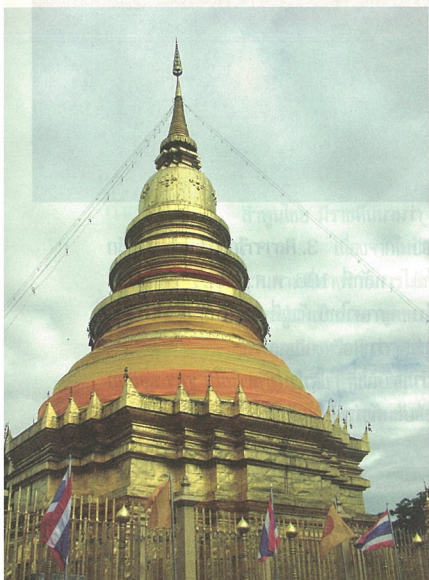
บทที่ 2

หลักฐานการเขียนชื่อบ้านนามเมือง “ลำพูน” จากศิลาจารึกถึงปัจจุบัน

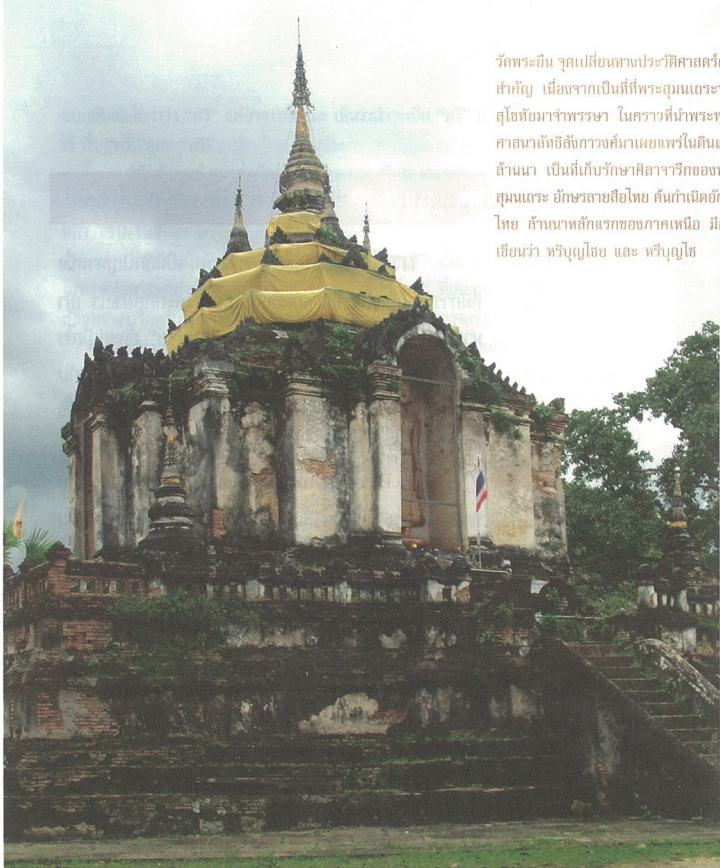
กรณีการปรากฏชื่อเมือง ลำพูน เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่มีการถกเถียงกันมากกว่าเกิดขึ้นในสมัยใด สะกดยังไร เข้ามาแทนที่คำว่า “หริภุญไชย” หรือ “หริภุญไชย” ตั้งแต่เมื่อไร มีความโยงใยหรือทับซ้อนอันใดหรือไม่ระหว่าง “หริภุญไชย” กับ “ลำพูน” อีกทั้งมีความหมายว่าอย่างไร เนื่องจากเราพบทั้ง ลพุด ลพูน รพูน ลัมภูน ละพูน ลสะปุน ลำพูนไชย ดังเช่น

1. ศิลาจารึกวัดศรีชุม เลขทะเบียนวัดถุ สท.2 เป็นหลักฐานที่เก่าสุดที่พบคำดั้งเดิมของ “ลำพูน” เป็นจารึกสมัยสุโขทัย พ.ศ. 1884-1910 ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 14 เขียนว่า

“เบื้องวันดกแกิง ลพุด ...เบื้องพายัพแกิงเชียงแสน”¹

พระบรมธาตุหริภุญไชย องค์ปัจจุบัน สร้างสมัยล้านนาตอนต้น ครอบทับของเดิมที่พญาอาทิตย์ราชาเคยสร้างไว้เป็นมณฑปหลวงคูหา

วัดพระอิน จดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์ครั้ง
สำคัญ เนื่องจากเป็นที่ที่พระสุนทรแฉะจาก
สุโขทัยมาจำพรรษา ในคราวที่นำพระพุท
ศาสนาเถรวาทซึ่งลี้ภัยมาเผยแผ่ในดินแดน
ล้านนา เป็นที่เก็บรักษาศิลาจารึกของพระ
สุนทรแฉะ อักษรลายสือไทย ค้นกำเนิดอักษร
ไทย ล้วนนาหลักแรกของภาคเหนือ มีการ
เขียนว่า ทรัพย์บุญไชย และ ทรัพย์บุญไช

2. ศิลาจารึกวัดเขากบ (เขา
สุนทรภู) จารึกสุโขทัยหลักที่ 8 อักษรไทย
สุโขทัย พุทธศตวรรษที่ 20 ปัจจุบันเก็บ
ที่หอพระสมุดวชิรญาณ สำนักหอสมุด
แห่งชาติ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 14 เขียนว่า

“พระมหาธาตุคละดัยขัฟาง
แพล รพุน ตาก”²

3. ศิลาจารึกวัดช้างล้อม จารึก
หลักที่ 106 พ.ศ. 1927 อักษรไทย
ภาษาไทย ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 14 เขียน
ว่า

“ทำปฏิกิริยาใน รพุน ฟุ้งออก
ตั้งท่าน”³

4. จารึกสถานที่ประดิษฐานพระธาตุ เลขทะเบียนวัตถุ พย.21 พ.ศ. 2066-2071 อักษรฝักขาม และธรรมล้านนา ภาษาไทย ปัจจุบันอยู่ที่วัดศรีโคมคำ จังหวัดพะเยา⁴ ด้านที่ 1 บรรทัดที่ 4 จารึกว่า

“ธาตุมือซ้าย ทำสร้อยไว้ธาตุข้อมือซ้าย คอยเก็บไว้ธาตุ หน้าผากกำซ้าย สพุน ไว้ธาตุขร....”

5. เอกสารใบลานเรื่องประวัติครองเมืองเชียงใหม่ อักษรธรรม ล้านนา จารว่า “เมืองสพุนว่าหริภุญไชยวัฒนะราชธานี เมืองสครอว่ากกกณณัฐรัตนเสดพรหมเขลาคนครเขยยสุขวนิราชธานี”⁵

6. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับวัดพระงาม⁶ จารเมื่อ พ.ศ. 2397 พบคำว่า “สพุน” หลายแห่ง เช่น ในเอกสารใบลาน ผูกที่ 1 หน้าลานที่ 12 บรรทัดที่ 2-3 กล่าวว่

“สกราชได้ 418 ปสี นางจามเทวีเกิด สกราชได้ 456 ก่อเวียงสพุน สกราช 458 ตัว นางจามเทวีลูกแต่เมืองลโว้ขึ้นมา กินเมืองสพุน...”

สรุปได้ว่า คำ “ลำพูน” ในอดีต มีการเขียนอย่างหลากหลายปะปนกันเช่นเดียวกับคำว่า “หริภุญไชย” คือมีทั้ง สพุน รพุน ลพุน รพุน สพุน ฯลฯ ภายหลังจึงเริ่มมีคำว่า สะพุน สะพุน ลำพูน หละปูน เข้ามาแทนที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้มีการใช้คำว่า ลำพูนไชย แทน หริภุญไชย ในยุคภายหลังจากที่พญากาวิละกอบบ้านกู้เมืองคืนจากพม่า ได้มีการฟื้นฟูเมืองลำพูน ในปี พ.ศ. 2348 รัชกาลที่ 2 โปรดเกล้าแต่งตั้งให้พญาบุรรัตนคำฝั้นเป็นเจ้าเมืองลำพูนไชย มีราชทินนามว่า พญาลำพูนไชย⁷

เนื่องจากในปัจจุบันมีการใช้คำว่า “ลำพูน” เป็นบรรทัดฐานตามที่ทางราชการได้กำหนดชื่อของจังหวัดไว้เพียงคำเดียว (หละปูน เป็นภาษาพูดของคนพื้นเมืองมีใช้ภาษาเขียน) ทำให้ไม่มีการถกเถียงหรือมีการจุดประเด็นถึงการสะกดชื่อที่ถูกต้องของคำว่า “ลำพูน” ทั้งๆ ที่ชื่อบ้านนามเมืองของคำนี้ก็มีรากศัพท์และวิวัฒนาการที่เต็มไปด้วยความซับซ้อนไม่แพ้คำว่า “หริภุญไชย-หริภุญชัย” แต่อย่างใดเลย

วิเคราะห์ความหมายของ “ลำพูน” เชื่อมโยงกับ “หริภุญไชย”

ตำนานมูลศาสนา กล่าวว่า “แผ่นดินอันมหา
ก็ยุบลงเป็นคูรอบพระนคร ตามรอยปลายไม้เท้าอันพระฤๅษีขีด
ไว้ นั้น หอทั้งแท่นท้าวปรากฏทั้งมวลก็พุ่งขึ้นมาพร้อมบริบูรณ์
เหตุคั้งนั้น เมืองอันนี้จึงได้ชื่อว่า **ลพูน** หั้นแล”⁸

จามเทวีวงศ์ กล่าวว่า เมื่อพระฤๅษีจะสร้างเมืองนั้น
ได้เชิญเทวดาทั้งหลาย ออกไปจากสถานที่นี้ มีเทวดาองค์
หนึ่งไม่สามารถจะย้ายที่ได้เพราะความขรา จึงขออนุญาตต่อ
พระฤๅษี จะอยู่ที่นี้ต่อไปจนกว่าจะสิ้นบุญ พระฤๅษีก็อนุญาต
ให้อยู่ได้ ประเทศนั้นอันเทวดาผู้เหลืออยู่กว่าเทวดาทั้งปวง จึง
ปรากฏชื่อว่า “**ลัมภูณ**”⁹

แม้ตำนานมูลศาสนาและจามเทวีวงศ์จะเขียนขึ้นร่วม
สมัยกันในช่วงยุคทองของอาณาจักรล้านนา แต่กลับให้คำนิยาม
ชื่อเมืองลำพูนแตกต่างกัน ตำนานมูลศาสนา แปลความหมาย
ของ “ลพูน” ตรงไปตรงมาว่าคือ “พูน” ที่ดอนหรือเนินสูง
ซึ่งการแปลความตามนัยนี้เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของ
คนในท้องถิ่น เนื่องจากคงเห็นว่าลำพูนเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนที่ดอน
น้ำท่วมไม่ถึง ในขณะที่จามเทวีวงศ์กลับไปอีกมิติหนึ่ง ซึ่ง
เป็นคำแปลที่ไม่ใคร่มีใครเอ่ยอ้างถึงเท่าใดนัก เนื่องจากมีความ
สลับซับซ้อนและยากแก่การอธิบาย ทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า
พระภิกษุผู้รจนาด้านานต่างใช้ข้อสันนิษฐานตามตรวจารณญาณ
ของตน

ตำนานพระธาตุหริภุญชัย¹⁰ เขียนโดย อาจารย์สิงหะ
วรรณสัย ได้อ้างถึง บาทีสถานวงศ์¹¹ ความว่า

เพราะฤๅษีทั้งสายคนโทน้ำเต้าไว้ที่นั้น “**น้ำเต้า**” คำบาที
เรียกว่า “**ลาพู**” คำมอญเรียก “**เลียะพูน**”¹² ต่อมากลาย
เป็นลำพูน ชาวล้านนาสมัยหลังเรียกย่อๆ ว่า “**ละพูน**”

นัยที่สามหมายถึง “น้ำเต้า” ถือว่าเป็นการถอดความที่น่าสนใจยิ่ง เพราะยังคงความหมายเดิมในด้านรูปทรง สันฐานของเมืองที่สร้างขึ้นด้วยรูปหอยสังข์ เมื่อพินิจวิเคราะห์ดูแล้ว จะเห็นว่า น้ำเต้าก็คือหอยสังข์ นั่นเอง ไม่ว่าความคล้ายคลึงด้านรูปทรงหรือหน้าที่ที่ใช้น้ำคักคั้สทิธีสำหรับพิธีกรรม เพียงแต่ว่าเวลาจะหลั่งน้ำทักษิโณทก พราหมณ์ใช้สังข์ พระทางเหนือใช้น้ำเต้า

นักเขียนประวัติศาสตร์จำนวนไม่น้อยมีความเชื่อว่า “สพุน” เป็นชื่อเก่าที่มีมาก่อน “หริภุญไชย” ดังเช่น พระเทพปริวรรตธนี ได้เขียนไว้ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์ชาติไทย”¹³ ว่า

“พระวาสูเทพฤๅกับพระสุกกทันตฤๅ สองพระสหาย จึงได้สร้างเมืองขึ้นใหม่ชื่อว่า “สพุน” ที่ริมน้ำระมิงหนตะวันตก ...เมืองสพุนนี้ ลางแห่งว่าเดิมชื่อพิงคบุรี แล้วเป็นหริภุญไชย” ข้อสันนิษฐานของคนในท้องถิ่นจำนวนหนึ่งเชื่อว่าคำว่า ลำพูน “กร่อน” และ “กลาย” มาจากคำว่า “หริภุญไชย” เมื่อเรียกเร็ว ๆ เข้าๆ จะกลายเป็น “หละพูน” และถูกคนมาภาคกลางแผลงไปเป็น “ลำพูน” ในที่สุด

ความคิดนี้สอดคล้องกับการศึกษาวิเคราะห์ด้านอักษรวิธีโดยนักภาษาโบราณ อาจารย์ชัชปนะ ปิ่นเงิน เสนอถึงวิวัฒนาการของการถ่ายทอดตัวอักษรด้วยระบบ Transliteration¹⁴ โดยใช้กรณีศึกษาถึงความเป็นไปได้ของคำว่า หริภุญไชย สู่ ลำพูน ด้วยการกลายเสียง 7 ขั้นตอน ดังนี้ 1. เสียงต้นฉบับ หริภุญไชย 2. ตัดเสียง (Clipping) เป็น หริภุญ 3. เสียงเลื่อน (Glides) เป็น พระภุญ 4. เสียงกลมกลืนร่วมกัน (Reciprocal Assimilation) เป็น หุระภุญ 5. เสียงกลมกลืนไปด้านหลัง (Regressive Assimilation) เป็น ระภุญ 6. เสียงกร่อน (Phonetic Decay) เป็น ละภุญ หรือ ละพุน และ 7. ลากเข้าความ (Popular Etymology) เป็น ลำพูน

หรือมีลำดับขั้นตอนดังนี้ หริปุญไชย - หริปุญ - พระ
ปุญ - หะปุญ - ระปุญ - สะปุญ - สะพุน - ลำพูน
ในกรณีเสียงเลื่อน จากตัว “ปุญ” เป็นตัว “ญ” มี
ลำดับการเลื่อนคือ หริญไชย - หริญ - พระญ - หะ
ญ - ระญ - สะญ - ลำพูน

หากคำว่า “ลำพูน” คือคำเดียวกันกับ “หริญไชย”
ฉะนั้นความหมายของคำว่า “ลำพูน” ก็ย่อมต้องแปลได้เหมือน
กันกับ “หริญไชย” ซึ่งจะแปลว่าจะไปข้างนั้น จักได้กล่าวไว้
อย่างละเอียดในบทความต่อไป อย่างไรก็ตามก็ยังมีประชาชนท้องถิ่นจำนวน
ไม่น้อยที่เชื่อว่า คำว่า “หละพูน” หรือ “สะพูน” แผลงมาจาก
คำว่า “ลัวะพูน”¹⁵ บ้างก็ว่า “ลัวะพุง”¹⁶ เนื่องจากชาวลัวะ
เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมอาศัยแถบลุ่มแม่น้ำปิงก่อนที่จะมีอาณา
จักรหริญไชย

เช่นเดียวกับเอกสารสมุดไทยชาวสมุดไทยคำจากวัด
ร้างในสุราษฎร์ธานีที่ เสนีย์อนุชิต ถาวรเศรษฐ ได้นำมาเรียบ
เรียงขึ้นในหนังสือเรื่อง “สยามประเทศไม่ได้เริ่มต้นที่สุโขทัย”
เรียกเมือง “หริญไชย” ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 ว่า
“ลัวะญุไชย”¹⁷ โดยไม่มีเชิงอรธอธิบายถึงที่มาของรากศัพท์
เพียงแต่ระบุว่าต่อมาภายหลังเมืองนี้ถูกเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “หริ
ญไชย” คัมภีร์ศาสนวงศ์ ซึ่งเขียนโดยพระภิกษุชาวมหา เรียก
นครหริญไชยว่า “ลญญะ”¹⁸ และมันักวิชาการชาวพม่าบาง
ท่านเชื่อว่า “สะพูน” เป็นภาษาของชาวลัวะ แต่ยังไม่ทราบ
คำแปล¹⁹

นอกจากคำว่า “สะพูน” แล้ว พบว่ายังมีชื่อเมืองเครือ
ข่ายที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “หละ” “สะ” หรือ “ระ” ในแถวนี้
อีกหลายเมือง ซึ่งชาวพื้นเมืองเชื่อว่าเมืองเหล่านี้สร้างด้วยชาว
ลัวะทั้งสิ้น อาทิ ระมิงค์ ระมาด ละม็ก ละคอ (สะกอน) ห้วย
หละ สะโว้ (ไม่ใช่สะโว้ที่ลพบุรี แต่หมายถึงสะโว้ที่เวียงมะโน
อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่) เพราะฉะนั้นคำว่า “หละพูน”

จึงน่าจะมามีที่มาในลักษณะเดียวกัน คือเป็นเมืองที่มีความเกี่ยวข้องกับชาวลัวะ¹⁹

ศาสตราจารย์ ดร. อุดม รุ่งเรืองศรี นักประวัติศาสตร์ด้านล้านนาคดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เสนอว่า คำว่า สพุร น่าจะมาจากรากศัพท์คำว่า ลว หรือ ลพ (ละโว้ หรือ ลวปุระ) ผสมกับคำว่า อุระ เป็นการสนธิศัพท์สองคำเข้าด้วยกันคือ ลพ + อุร (อุระ) กลายเป็น สพุร หรือ สพุน ที่อาจแปลว่าเกิดจากอกของลพบุรี ซึ่งหมายความว่า สพุร คือเมืองลูกหรือเมืองเครือข่ายของลวปุระนั่นเอง²⁰

ในขณะที่ อาจารย์พงศ์เกษม สนธิไทย เสนอทฤษฎีล่าสุดถึงความเชื่อมโยงรากศัพท์ของ “ลำพูน” กับ “หริภุญไชย” ด้วยการสันนิษฐานว่า การที่ตัวอักษรนำหน้า “ภุญไชย” หายไปจากศิลาจารึกอักษรมอญโบราณนั้น ตัวที่หายไปหรือเลื่อนรางอ่านไม่ชัดเจน อาจเป็นคำว่า “ร่า” หรือ “ร่า” อ่านว่า “แรม” (/lam) ก็เป็นไปได้ ซึ่งคำนี้มีใช้อย่างแพร่หลายในหมู่ชาวมอญโบราณแถบสุวรรณภูมิที่นับถือ “พระราม” ก่อนหน้าที่จะมีการยอมรับนับถือศาสนาพุทธ อาจารย์พงศ์เกษมตั้งข้อสังเกตว่า การที่ตำนานระบุว่าพระสวามีของพระนางจามเทวีทรงครองเมืองชื่อ “รามนคร” หรือ “รามปุระ” นั้นก็ยิ่งสอดคล้องว่าในยุคสมัยของพระนางจามเทวีมีการบูชาพระราม ฉะนั้นอาณาจักรเครือข่ายของ “รามนคร” ทางภาคเหนือแห่งนี้จึงอาจเคยมีชื่อว่า “ร่าภุญไชย” หรือ “รามภุญไชย” ต่อมามีการแผลงและตัดคำเป็น “ร่าพูน” “รพูน” ไปในที่สุด ส่วนการเปลี่ยนจาก “ร่า” เป็น “หริ” นั้น อาจารย์พงศ์เกษม เชื่อว่าเป็นการมาเปลี่ยนขึ้นภายหลัง เพราะคำว่า “หริ” ก็หมายถึง “พระนารายณ์” หรือ “พระราม” เช่นเดียวกัน

พระพุทธรูปประทับยืนเป็นปางแสดงธรรม
พระลักษณะทำด้วยดินเผา เป็นศิลปกรรมสมัย
ทวารวดีหรือสุโขทัย Materpiece ประติมากรรม
ภายใต้ร่มเงาของเจดีย์แปดเหลี่ยมหรือ
วัดมหาธาตุ วัดมหาธาตุ

ฉะนั้น ณ ขณะนี้ จึงมีผู้เสนอทฤษฎีที่ว่าด้วยชื่อเมือง “ลำพูน”
แตกออกเป็นหลายนัย

1. นัยแรก นักวิชาการเชื่อว่า “ลำพูน” เป็นการ
กร่อนและกลายมาจากคำว่า ทริปุณโย/ทริปุณโย
2. นัยที่สองเป็นความเห็นในทางตรงข้าม นั่นคือเชื่อ
ว่าลำพูน/สพูน เป็นคำเก่าแก่ที่มีมาก่อนทริปุณโย
3. นัยที่สามเป็นคำที่มีความเกี่ยวพันและมีรากศัพท์
มาจากคำว่า “ลัวะ”
4. นัยที่สี่เป็นคำที่มีรากศัพท์แตกออกมาจากชื่อเมือง
ละโว้หรือลวปุระ เมืองแม่ของลำพูน
5. นัยที่ห้าอาจเป็นคำภาษามอญ หรือเป็นคำพื้นถิ่น
ภาษาลัวะ ที่ยังไม่ทราบความหมายแน่ชัด มีทั้ง
แปลว่า ที่เนินพูน/รุกขเทวดาเม่น้ำเต้า ฯลฯ
6. นัยที่หก เป็นคำที่กร่อนมาจาก “รามัญโย”
หมายถึงเมืองที่มีการบูชาพระราม

ส่วนปัญหาข้อที่ว่า “ลำพูน” กับ “ทริปุณโย” ชื่อ
ไหนมาก่อนหลังนั้น ยังคงเป็นประเด็นให้สืบค้นกันอีกต่อไป แม้
ว่าขณะนี้หลักฐานจากศิลาจารึกอักษรมอญโบราณเท่าที่ตรวจ
สอบดูยังไม่พบคำว่า “สพูน” แต่พบคำว่า “มัญโย” ก็ตาม

¹จารึกสมัยสุโขทัย (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2527, เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปี ลายสือไทย 2526), หน้า 58-79.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 182-188.

³อุดม รุ่งเรืองศรี, ศ. ดร., ชื่อเดิมของเมืองลำพูน (เอกสารโรเนียว มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2548), หน้า 15.

⁴การนิการ วิมลเกษม และคณะ, จารึกล้านนา ภาค 1 เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินตติ้งกรุ๊ป, 2534), หน้า 147.

⁵“ประวัติครองเมืองเชียงใหม่” เอกสารถ่ายสำเนาไมโครฟิล์ม เลขที่ 79 028 05 002-002 วัดเสนาหิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัย สังคม).

⁶วัดพระงาม ปัจจุบันคือวัดพันตอง ถนนลอยเคราะห์ จังหวัดเชียงใหม่, อุดม รุ่งเรือง ศรี, ศ. ดร., และคณะ ปวีร์วรรต, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี (เชียงใหม่ : สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538).

⁷สมหมาย เปรมจิตต์, รศ., ปวีร์วรรต, ตำนานสิบห้าราชวงศ์ (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัย สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540).

⁸พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณเถระ, ตำนานมูลศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์ พระจันทร์, 2519), หน้า 139-140.

⁹พระโพธิ์รังสี, จามเทวีวงศ์ (เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์, 2530).

¹⁰สิงฆะ วรรณสัย, ตำนานพระธาตุหริภุญชัย (ลำพูน : ลำพูนการพิมพ์, 2516).

¹¹หนังสือชื่อ “บาลีสาสนวนศ์” ที่ สิงฆะ วรรณสัย ปรากฏพื้นเมืองนำมานั้น น่าจะเป็นเล่มเดียวกันกับ “คัมภีร์ศาสนาวงศ์” เอกสารภาษาบาลีที่กล่าวถึงประวัติศาสนาพุทธ พระ ปัญญาสามิ ภิกษุชาวพม่าแต่งเป็นภาษามคธ เมื่อ พ.ศ. 2405 และต่อมาศาสตราจารย์ ร.ด.ท. แสง มนวิฑูร ได้แปลเป็นภาษาไทย

¹²พงศ์เกษม สนิธิไทย ได้ออกมายืนยันว่า ในภาษามอญไม่มีคำว่า “เสียะพูน” คำที่ แปลว่าน้ำเต้าคือคำว่า “เลอ”, พงศ์เกษม สนิธิไทย, “รามัญศึกษาเกี่ยวกับอาณาจักรหริภุญไชย”, ปวีร์วรรตภาษา ชื่อบ้านนามเมือง (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเชิงประชาพิจารณาของ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย เนื่องในวันพิพิธภัณฑไทย วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2546), หน้า 30.

¹³พระบริหารเทพธานี, ประวัติศาสตร์ชาติไทย เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปา บรรณาการ, 2541), หน้า 235.

¹⁴Transliteration คือการถ่ายทอดตัวอักษรที่ใช้ในอุษาคเนย์ หรืออักษรพื้นเมืองที่ได้รับอิทธิพลจากอักษรอินเดียออกเป็นภาษาโรมัน เช่น มอญ เขมร ลูโซทัย ล้านนา โดยไม่คำนึงถึงเรื่องเสียง, ชแปง, ปินเงิน “ชื่อ “ละพูล” ในศิลาจารึกวัดศรีชุม” (เอกสารโรเนียว สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546), หน้า 3-6.

¹⁵คำว่า “ลัวะพูน” หรือ “ลัวะปูน” ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พยอมยงค์ ปรากฏถึงท้องถิ่นเมืองเหนือกล่าวว่าหมายถึงชาวลัวะที่เคยอาศัยแถบลุ่มแม่น้ำปิงดินแดนเมืองลำพูนปัจจุบันมาก่อน ต่อมาถูกชาวละโว้มายึดครองกลายเป็นอาณาจักรหริภุญไชย ทำให้ชาวลัวะต้องถอยร่นหนีไปอยู่บนดอยอันไกลทุ่ง

¹⁶ส่วนคำว่า “ลัวะพุง” ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พยอมยงค์ อธิบายว่าหมายถึงเหตุการณ์ตอนที่ขุนหลวงวิลังคะ ผู้นำชาวลัวะพุงสะเทิน (ทอก) มาประลองกำลังกับเมืองหริภุญไชย ท้ารบกับพระนางจามเทวี ซึ่งที่ลำปาง ก็มีคำอธิบายถึงคำว่า “ลัวะป้าง” ในทำนองเดียวกันว่าหมายถึงเมืองที่ชาวลัวะโยนก้อนหินป้างลงไป

¹⁷เสนียอนุชิต ถาวรเศรษฐ, สยามประเทศไม่ได้เริ่มต้นที่สุโขทัย (กรุงเทพฯ : เอส.พีเอส.พริ้นตัง), 2547, หน้า 177.

¹⁸พระปัญญาสามิ, ศาสนวงศ์ (London : M.Book, PTS, 1987), ศาสตราจารย์ ร.ต.พ. แสง มนวิthur ผู้แปล (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2506, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธมหาราชย์ (โสม ฉนวนมหาเถระ) 23 มีนาคม 2506), หน้า 71.

¹⁹อุดม รุ่งเรืองศรี, ศ. ดร., ชื่อเดิมของเมืองลำพูน, หน้า 12.

²⁰ผู้ที่ตั้งข้อสงสัยเกิดขึ้นเป็นรายแรกๆ คือ สส.สงวน พงษ์มณี (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขต 2 จังหวัดลำพูน ขณะนี้ พ.ศ. 2548) โดยเชื่อมโยงถึงด้านภาษาศาสตร์กับชาติพันธุ์ นอกจากจะเสนอว่า เมืองในกลุ่ม “หละ” หรือ ละ-ระ สร้างโดยชาวลัวะแล้ว ยังได้เสนอว่า เมืองที่ขึ้นต้นด้วย “เรียง” หรือ “เยียง” สร้างขึ้นโดยกลุ่มชาติพันธุ์ “โยน” หรือ ไทยวน เช่น เชียงใหม่ เชียงแสน เชียงตุง เชียงรุ่ง เชียงอินทร์ เชียงทอง ฯลฯ

²¹อุดม รุ่งเรืองศรี, ศ. ดร., ชื่อเดิมของเมืองลำพูน, หน้า 18.

²²สัมภาษณ์ อาจารย์พงศ์เกษม สอนิไทย วันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2548.

รูปปั้นบุคคลขนาดจิ๋วสองรูป ภาพซ้าย โศกเจ้าแบบชาว
 สยาม น่าจะเป็นรูปเหมือนของพ่อค้ากลุ่มอินโด-จีน ที่
 เข้ามายังสุวรรณภูมิรุ่นแรกๆ

บทที่ 3

สืบค้นความหมายของคำว่า “หริปุญไชย” - “หริญชัย”

ในอดีตนั้น เคยมีผู้เสนอความหมายของคำว่า “หริ
ญไชย/หริปุญไชย” หรือ “หริญชัย/หริปุญชัย” ไว้
พอสังเขป ซึ่งถือว่าเป็นความพยายามถอดรหัสค้นหาชื่อบ้าน
นามเมืองในอดีตที่ผ่านพันมานานหลายศตวรรษด้วยการใช้ข้อ
สันนิษฐานทางนิรุกติศาสตร์เพียงด้านเดียว อีกทั้งสมมติฐาน
เหล่านั้นก็วิชาการรุ่นที่ผ่านมาก็ยังมิได้ให้ความสำคัญในการสืบ
ค้นหาข้อเท็จจริงด้วยการวิเคราะห์วิจัยอย่างเป็นกระบวนการ
ประเด็นที่เคยมีผู้เสนอไว้มีอยู่สองความหมายหลักๆ ได้แก่

1. นัยแรกสันนิษฐานว่าหมายถึง การอภิเษกพระ
นางจามเทวีบนกองทอง
2. นัยที่สองสันนิษฐานว่าหมายถึง สถานที่ที่พระ
พุทธเจ้าฉันผลสมอ

ชิ้นส่วนหน้ากาลดินเผาแบบต่างๆ ที่เคยใช้ประดับตกแต่งสถูปเจดีย์สมัยหริญไชย

การอภิเษกพระนางจามเทวีบนกองทอง

นับแรกนี้เป็นการตีความจากพระภิกษุในสมัยล้านนา
ตั้งปรากฏใน ชินกาลมาลีปกรณ์ พระรัตนปัญญาเถระได้
รจนาไว้ว่า

“ท่านวาสุเทพและท่านสุกกทนต์พร้อมด้วยชาวเมืองทั้ง
ปวง ได้อัญเชิญพระนางจัมมเทวินั้นนั่งบนกองทองคำแล้ว
อภิเษก อาศัยเหตุที่พระนางนั่งบนกองทองคำอภิเษก นครนั้น
จึงชื่อว่า **หริปุณยชัย** สืบมาจนถึงทุกวันนี้” ซึ่งแปลมาจากภาษา
บาลีว่า

“वासुदेवो ज सुगगतन्दो ज सत्पथेति नाकरेति सत्पथि दं
जम्मतेव हरीपुण्ये च निसिथापेत्त्वा अभिसिद्धं सु कृतपाथाय
अभिष्ठ नक्रष्ठ हरीपुण्यचन्द्रि नाम् यव अथुच्छन्दना
प्रमिप्रगतन्द”

ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร อธิบายในเชิง
อรรถเพิ่มเติมว่า “หริปุณยไชย” หรือ “หริปุณยชัย” มาจากคำว่า
“หริปุณย” หมายถึง “บนกองหริ” โดยแปล หริ ว่า ทอง
คำ/จันทน์เหลือง/หญ้าแพรก สันนิษฐานกับคำว่า ปุณย + เอยย
ซึ่งแปลว่า กอง/เนิน/เสมียน/เป็นดั่ง ผู้แปลจึงสันนิษฐานว่าอาจ
หมายถึงการอัญเชิญพระนางจามเทวีให้ขึ้นบนกองจันทน์
เหลืองหรือกองหญ้าแพรกซึ่งมีสีเหมือนทองคำแล้วกระทำการ
ราชาภิเษก¹

ตำนานมูลศาสนา เอกสารชิ้นสำคัญของเมืองเหนือ²
ได้กล่าวถึงในทำนองเดียวกันว่า “พระนางจามเทวินั้นเล่า
พระองค์ก็เสวยราชสมบัติเป็นนางท้าวนางไทอยู่ในเมือง
สทูน สืบต่อมา แล้วพระนางทรงสร้างกฎวิหารทั้งหลายให้เป็น
ที่อยู่แก่ชาวเจ้าทั้งหลาย 500 องค์ ที่มากับด้วยพระนางแต่
เมืองละโว้โพ้น พระนางก็ทรงอุปฐากเจ้าไททั้งหลายด้วย
จุตุปัจจัย สักการศาระะทุกวันนี้ได้ขาด และเมืองยั้งนี้ได้ชื่อว่า
“**หริปุณยไชย**” ก็ด้วยเหตุว่าเจ้าฤๅษีให้เอาทองคำมากองพูนมาก
ขึ้น แล้วกระทำการอภิเษกพระนางวันนั้นแท้ไชริ”³

นัยที่ปรากฏในความตอนนี้ ดูเหมือนว่าจะสอดคล้องกับข้อสันนิษฐานของนักวิชาการหลายท่านที่เชื่อว่าชื่อของ “ลำพูน” นั้นเก่าแก่กว่าและมีมาก่อน “หริภุญไชย” กล่าวคือ “ลำพูน” (ลพูน) เคยเป็นชื่อดั้งเดิม จนกระทั่งพระนางจามเทวีเสด็จมากระทำพิธีราชาภิเษก จึงมีการสมัญญานามชื่อเมืองใหม่ว่า “หริภุญไชย”

ในขณะที่ จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ได้กล่าวถึงชื่ออาณาจักรแห่งนี้เป็นภาษาบาลีว่า

“...วตฺตุนิ นคฺครมฺหิ หริภุญเชยฺยนามกั
ชินหาตุปปตฺตินิ นานารตนสยฺยุตฺต...”

ต้นฉบับเดิมของจามเทวีวงศ์มีเหลืออยู่แค่เพียง 15 ปริเฉท และทุกปริเฉทจะขาดผูกที่ต่อเนื่อง ข้อความจึงไม่สมบูรณ์ครบถ้วน ดังนั้นในปริเฉทที่ 4 - 6 ได้เอาความจากชินกาลมาลีปกรณ์มาแทรกให้เต็ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปริเฉทที่ 4 ตอนที่กล่าวถึงการเสด็จมาครองหริภุญไชยของพระนางจามเทวีนั้น ภาษาบาลีต้นฉบับ (ในจามเทวีวงศ์ใช้คำว่าภาษาบาลี) จึงเป็นการยกมาจากชินกาลมาลีปกรณ์ทั้งหมด แต่ฉบับแปลใช้สำนวนแตกต่างกันเล็กน้อย

“ฝ่ายพระวสุเทพแลพระสุกกทันต์ก็พร้อมด้วยชาวพระนครทั้งปวง “หริภุญไช” เชิญพระนางจัมมเทวีขึ้น ให้นั่งเหนือแผ่นทองแล้วอภิเษกแล้ว แลคำว่า “หริภุญไชย” ดังนี้ เป็นชื่อพระนครนี้ เรียกสืบๆ กันมาจนทุกวันนี้ เพราะถือเอาเหตุที่พระนางนั่งอภิเษกเหนือแผ่นดินทองนั้น” ⁴

จากการประชุมถัมนานาทั้งสองครั้งที่ผ่านมา พบว่า นักวิชาการจำนวนมากไม่เห็นด้วยกับการแปลความหมายตามนัยนี้ เนื่องจากเป็นคำแปลที่พิงยาก ค่อนข้างคลุมเครือซับซ้อนไม่ชัดเจน ต้องอาศัยการอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบกับหลายชั้นจึงจะเข้าใจ ทั้งคำว่า “หริ” “ภุญช” และ “เอย” ต่างก็ไม่มีคำใดที่เอื้อต่อการเชื่อมโยงไปถึงภาพของการราชาภิเษกหรือการนั่ง

บนบัลลังก์ของพระนางจามเทวีได้เลย อีกทั้งมีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า หลักเกณฑ์ของการสมัญญาชื่อบ้านนามเมืองนครลัทธิแห่งนั้น ควรวางน้ำหนักไว้ที่ใด ระหว่างคำนามที่ตรงไปตรงมา กับการใช้คำขยายประเภทคำวิเศษณ์ ซึ่งแปลว่า ทองคำ/สีขมิ้น/หญ้าแพรก/จันทน์เหลือง

ด้วยเหตุนี้ ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี จึงได้ขยายความเห็นต่อจากชินกาลมาลีปกรณ์ โดยประยุกต์คำอธิบายเดิมของ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร ที่เคยเสนอ หรี แปลว่า ทองคำ และปญฺเฐ คือ กองเนิน ว่าอาจหมายถึงการขึ้นครองเมืองของพระนางจามเทวีบนเนินดินสีทองนั้น โดยเสนอคำแปลใหม่ให้ตรงไปตรงมามากขึ้นว่าน่าจะหมายถึง แผ่นดินที่กองพูนคล้ายเนินสีทอง⁵ เนื่องจากว่าฝั่งเมืองหริภุญไชยในทางกายภาพมีลักษณะที่เป็นเนินดินพูนขึ้นมากล้ายกระดองหลังเต่า อันเป็นสัญลักษณ์ที่มีความเหมาะสมยิ่งต่อการก่อตั้งบ้านเมือง และเชื่อว่าคำว่า “หริปฺญไชย” เป็นคำที่ถูกดัดแปลง เพราะมีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า “หริ+ปฺญช” รวมกับ “ย” หรือ “เอยฺย” กลายเป็น “หริปฺญชฺเยย” เมื่อเขียนตามระบบอักษรธรรมล้านนาจะเป็น “หริปฺญไชย” มีความหมายว่า “เป็นดั่งเนินทอง/กองทอง” ฉะนั้น “หริปฺญไชย” อาจหมายถึงแผ่นดินอันอุดมสมบูรณ์ดังทองคำ โดยอธิบายเชื่อมโยงลึกลงไปถึงคำว่า สุวັນณภูมิ หรือ อุทุมพร ราชทางภาคกลาง ก็มีความหมายว่า “แผ่นดินอันอุดมดังทอง” เช่นเดียวกัน ดังที่เคยเสนอว่า สหฺร มีที่มาจากรากศัพท์คำว่า สพ ฉะนั้น หริปฺญไชย ย่อมมีที่มาและความหมายเดียวกันกับคำว่า สุวັນณภูมิ ก็เป็นไปได้

ในขณะที่ อาจารย์พงศ์เกษม สนธิไทย เสนอว่าหากเราเชื่อว่า “ปญฺ” เป็นคำที่ถูกดัดแปลงกว่าตัว “ภฺญ” และหากยึดตามความเห็นของ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร ที่แปลคำ “ปฺญไชย” ว่าหมายถึง กอง/เนิน นั้น ก็มีความเป็นไปได้สูงอยู่เหมือนกัน แต่คำว่า “หริ” ไม่น่าจะเป็นคำคุณศัพท์

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

เศียรพระนารายณ์ ศิลปะสมัยทวารวดี

ที่มีความหมายว่า “สีทอง” ทว่าน่าจะหมายถึง “เทพเจ้า” มากกว่า หากแปลตามนัยนี้ “หริปุณฺธิชย” ควรมีความหมายว่า เมืองแห่งเทพชุมนุม⁶ เพราะ ปุณฺธิชย มาจากคำว่า “ปุณฺธิช” แปลว่า กอง ขนาด ปริมาณ จำนวนมาก การรวบรวม หมู่ กลุ่ม เมื่อนำมารวมกับคำว่า “เอชย” กลายเป็น ปุณฺธิชชย แปลงเป็น ปุณฺธิชย “หริปุณฺธิชชย” น่าจะหมายถึง ที่ซึ่งพระหริมารวมอยู่ด้วยกันก็เป็นได้ ซึ่งพระหริในที่นี้อาจหมายถึง เทพเจ้าทั่วไป ไม่จำเพาะต้องแปลว่าพระนารายณ์เท่านั้น หรือยังอาจหมายถึง เทวดา กับ พระอริยสงฆ์ ที่มาชุมนุมกัน เนื่อง จากดินแดนแห่งนี้เคยมีพระอรหันต์มาประทับกันตรงบริเวณ สร้างพระธาตุถึง 700 รูป

ในทางกลับกัน อาจารย์ ชูติธอร์ มัลลิกะมาส เขียนบทความลงในนิตยสารศิลปวัฒนธรรม ฉบับเดือนกันยายน พ.ศ. 2546⁷ ยังคงมีความเชื่อว่า หริ คือสีขี้ผึ้งหรือสีทองตามข้อสันนิษฐานของศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร แต่อาจมีจำเป็นต้องแปลตรงตัวว่าสีขี้ผึ้งทอง หากเป็นสัญลักษณ์ของ

จิวรพระสงฆ์ ส่วนคำว่า “ชย” คือพระเถระผู้เฒ่าที่ควรแก่การ
สรรเสริญ และ ปุณฺช หมายถึงฝ่ายที่นิยมการนับ (นับลมหายใจ
เข้าออก นั่นคือฝ่ายวิปัสสนาธุระ) แปลโดยรวมหมายถึง ชัย
ชนะของพระสงฆ์เถระฝ่ายวิปัสสนา และเชื่อว่า “หริปุณฺชชย”
น่าจะเป็นคำที่ถูกต้องกว่า “หริกุณฺชชย” และ “หริกุณฺชโยชย”
อาจารย์ชุตติธโรอธิบายเพิ่มเติมว่าน่าจะหมายถึงคณะสงฆ์ของฝ่าย
อรัญวาสีจากสุโขทัยที่มีชัยชนะเหนือชาว รพฺพฺณ หากอาจารย์
ชุตติธโรเชื่อเช่นนี้ นั่นย่อมแสดงว่า ชื่อ หริปุณฺชชย ในทัศนะของ
เขาเพิ่งจะมีขึ้นภายหลังในช่วงที่อาณาจักรล้านนามีการติดต่อกับ
นิทายอรัญวาสีของสุโขทัยแล้ว ระยะเวลาที่เก่าสุดอาจย้อนไป
ได้ถึงสมัยหริกุณฺชโยชยตอนปลายราวพุทธศตวรรษที่ 18 อันเป็น
ช่วงที่อาณาจักรสุโขทัยเริ่มก่อเกิด เมื่อพิจารณาจากประวัติ
ศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างหริกุณฺชโยชยกับสุโขทัย ความน่า
จะเป็นไปได้ตกอยู่ในช่วงที่พระมหาเถรศรีศรัทธาได้เดินทางจาก
สุโขทัยขึ้นไปนมัสการพระบรมธาตุ ณ เมือง รพฺพฺณ ซึ่งประเด็น
นี้มีความน่าสนใจไม่น้อย เนื่องจากในสมัยหริกุณฺชโยชยเราไม่
พบคำว่า “หริ” นำหน้า “กุณฺชโยชย” เดิมคำ แต่กลับมาพบใน
สมัยล้านนาดังเช่นศิลาจารึกวัดพระยืน ของพระสุนทรเถระ ปี
พ.ศ.1913 ผู้เดินทางมาจากสุโขทัยเพื่อสถาปนาพระพุท
ศาสนานิกายใหม่ให้แก่ชาวลำพูนและเชียงใหม่โดยมีศูนย์กลาง
อยู่ที่วัดสวนดอก

จะเห็นได้ว่า ความหมายของ “หริปุณฺชโยชย” หรือ
“หริกุณฺชโยชย” ในนัยแรกที่สันนิษฐานว่าหมายถึง การราชาภิเษก
พระนางจามเทวีบนกองทองนี้ เป็นคำที่เต็มไปด้วยความคลุม
เครือปราศจากความชัดเจน เป็นการเสนอมุมมองในทัศนะของ
พระภิกษุชาวล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ภายหลังจากที่
อาณาจักรหริกุณฺชโยชยล่มสลายไปนานแล้วร่วม 2 ศตวรรษ อีก
นัยหนึ่งก็ถือเป็นการเขียนประวัติศาสตร์อันห่างไกลจากเรื่องราว
จริงที่เกิดขึ้นนานถึง 800 ปี ข้อสำคัญเป็นการตีความเพียง

อาศัยข้อสันนิษฐานด้านนิรุกติศาสตร์เท่านั้น แต่ไม่มีการใช้หลักฐานทางโบราณคดีหรือหลักฐานด้านอื่นๆ พิจารณาประกอบกัน ด้วยเหตุนี้ทำให้การศึกษาการในปัจจุบันต้องช่วยกันขยายความเห็นเพิ่มหลายๆ ทิศนะ แต่ก็ยังไม่มีย่อสรุปที่แน่ชัด อย่างไรก็ตาม หลังจากการให้นิยามว่าหริคือสีทอง และปุญไชยคือกองเนินแล้ว ต่อจากนั้นมาอีก 400 ปี ได้เกิดกระบวนการปริวรรตภาษาชื่อบ้านนามเมืองขึ้นครั้งใหญ่ เป็นการบัญญัติความหมายใหม่ในมุมมองของพระภิกษุชาวม้า อันมีบทบาทครอบงำความเชื่อของคนล้านนาสืบมาจนถึงปัจจุบัน

สถานที่ที่พระพุทธเจ้าฉันผลสมอ

ข้อสันนิษฐานอีกนัยหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งเพราะเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของคนพื้นเมืองภาคเหนือตั้งแต่ช่วง 150 ปีที่ผ่านมา โดยแปลคำ “หริญฺชย” ว่าหมายถึง สถานที่ที่พระพุทธเจ้าฉันผลสมอ ดังปรากฏหลักฐานใน ประวัติพระนางจามเทวีและจังหวัดลำพูน เขียนโดย อาจารย์สีหะ วรรณสัย ปราชญ์ท้องถิ่นชาวลำพูน จำแนกรากศัพท์ไว้ว่า หริตะ หมายถึง ผลสมอ หริตกี แปลว่า ต้นสมอไทย ญฺชย แปลว่า การกิน

ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี อธิบายเพิ่มเติมว่า หากแปลตามนัยดังกล่าวนี้ ควรเขียนแบบเคารพรากศัพท์ดั้งเดิมในภาษาบาลีด้วยคำว่า “หริตก” – ผลสมอ เมื่อรวมกับคำว่า “ญฺชย” – กิน แล้วก็จะได้ “หริตกญฺชย” แต่ผู้รู้บางท่านก็ทำให้ปรับคำ “หริตก” เป็น “หริ” ก็จะได้คำว่า “หริญฺชย” เมื่อใช้ “ย” หรือ “เอยฺย” ปัจจัยที่แปลว่าควร/เหมือน เข้าสมทบแล้วก็จะได้ว่า “หริญฺชย” และหากเขียนด้วยตัวอักษรธรรมล้านนาตามความนิยมของคนเมืองก็ต้องเขียนเป็น “หริญฺชย” เนื่องจากคำว่า “ชัย” ไม่เป็นที่นิยมในการเขียนตัวอักษรธรรม⁸

ตำนานเรื่อง ประวัติพระนางจามเทวีและจังหวัดลำพูน
นี้มีข้อความบางตอนเท่านั้นที่ตรงกับตำนานมูลศาสนา ชินกาล
มาลีปกรณ์ และจามเทวีวงศ์ เนื้อหาอีกส่วนหนึ่งเป็นการเขียน
เพิ่มเติมขึ้นมาใหม่ ข้อความที่ระบุถึงคำว่า “หริภุญชัย” มีความ
น่าสนใจยิ่งจึงจำเป็นที่จะต้องหยิบยกมาให้อ่านอย่างละเอียด เนื่องจาก
จะต้องใช้อ้างอิงในลำดับต่อไป

“สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากบ้าน
ปาทรคาม ทรงดำเนินมาตามริมฝั่งแม่น้ำระมิง จนมาถึงที่
แห่งหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกแม่น้ำนั้น อันเป็นสถานที่บังเกิด
เป็น มหานครหริภุญชัยและพระธาตุ พวกเมงค์ก็ตามเสด็จ
ไปถึงที่นั่น พระองค์ทรงปรารถนาจะใคร่ว่างบาตรไว้ ณ ที่
นั้น ทันใดนั้น ศิลาแท่งใหญ่ก้อนหนึ่งกว้างยาวประมาณ 12
ศอก พื้นราบเรียบดั่งหน้ากลอง ก็ผุดจากในดินขึ้นมาปรากฏ
ใกล้พระบาทของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงวางบาตร และ
ประทับนั่งบนแผ่นหินก้อนนั้น ในขณะนั้นนอกจากพวกเมงค์
ทั้งหลายแล้ว ก็มีชมพูนคราช และพญากาเผือก มาอยู่เฝ้า
อุปฐากพระพุทธเจ้า และมีไฉ้พระนางป้าผู้หนึ่งนำหมากสมอ
มาถวายพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับ และทรงเสวยหมาก
สมอนั้นแล้วทรงชดกระดูกหมากสมอ (คือเมล็ดในสมอ) ลง
เหนือแผ่นดินกระดูกหมากสมอนั้น ทำปัทมฉัตรรอบพระ
พุทธเจ้า 3 รอบ แล้วพระพุทธเจ้าก็ทำนายว่า ต่อไปเบื้อง
หน้า หลังจากตถาคตปรินิพพานไปแล้วนาน ฐานที่นี้จักเป็น
มหานครคือ “หริภุญชัยบุรี” เหตุเพราะตถาคตได้นั่งหมาก
สมอในฐานที่นี้ ธาตุกระหม่อม ธาตุกระดูกอก กระดูกนิ้ว
มือ และธาตุย่อยของตถาคตเต็มบาตรหนึ่ง จักมาตั้งอยู่ใน
ฐานที่นี้ เมื่อไฉ้พระนางป้าผู้ถวายหมากสมอ ได้เกิดมาเป็น
พระยาอาทิตย์ราช เสวยราชย์เมืองหริภุญชัย เมื่อนั้น ธาตุ
ตถาคตปรากฏออกมาตั้งในสถานที่นี้ เป็นที่สักการะแก่
มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์แล้ว

ประติมากรรมดินเผา ตัวแก้วฤทธิ์

พวกเมงคบุตรทั้งหลายได้ทูลขอพระเกษมธิดาจาก
พระพุทโธเจ้า พระองค์ทรงอุปพระเสียวด้วยพระ
หัตถ์ขวา ทรงได้พระเกษมธิดาเสกหนึ่งออกมาก แล้ว
ประทานให้เขาเอาใส่กระบอบอกไม้รัก แล้วใส่ในโกษฐ์
แก้วใหญ่ 3 กำมือ บรรจุไว้ในถ้ำใต้แผ่นดินที่
พระพุทโธเจ้าประทับนั่งเสวยหมากสมอนั้น”⁹

หนังสือเผยแพร่วัตถุพิพิธภัณฑ์พระธาตุหริภุญ
ชัย ที่ทางวัดพระธาตุหริภุญชัยได้เรียบเรียงขึ้นแจก
จ่าย โดยไม่ระบุชื่อผู้แต่งได้เขียนบอกย้ำความเชื่อ
อันนี้อย่างชัดเจนว่า

“วัดพระธาตุหริภุญชัย พระเจ้าอาทิตย์
ราช กษัตริย์นครหริภุญชัยองค์ที่ 33 (นับจากพระ
นางจามเทวี) ผู้ครองนครลำพูน ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ.
1440 “หริภุญชัย” หริ แปลว่า ผลสมอ ภุญชัย
แปลว่า เสวย ตามตำนานว่า พระพุทโธเจ้าทรงเสด็จ
มาประทับตรงที่สร้างพระเจดีย์ เสวยผลสมอเพื่อ
รักษาพระอุทร หลบจากเสวยแล้วได้ทรงทิ้งผลสมอ

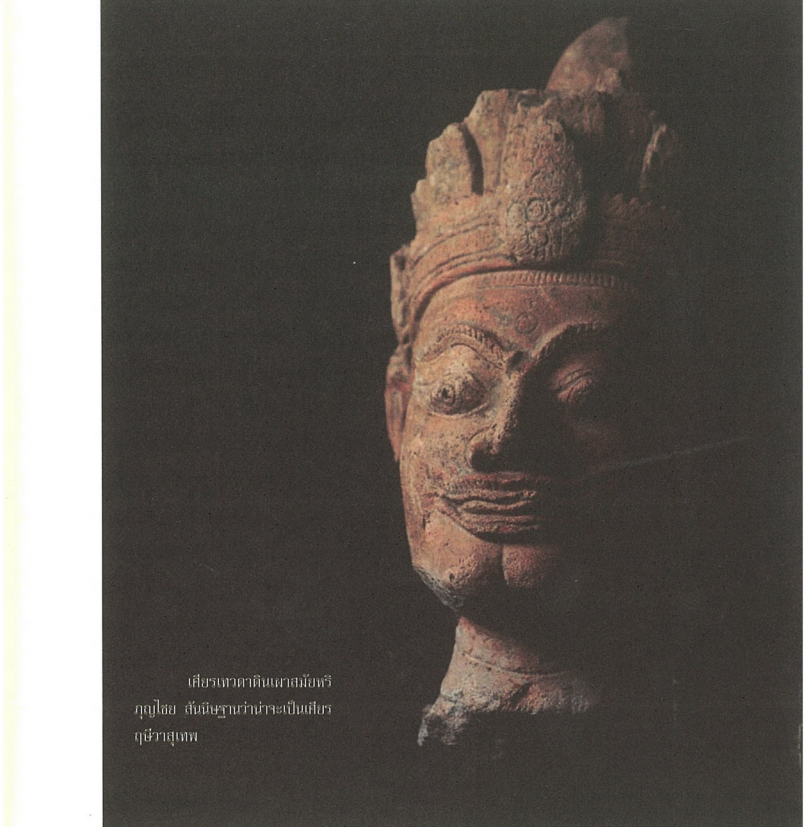
ไว้ตรงนั้น กาลต่อมา เมล็ดสมอได้งอกงามเจริญเติบโต พระ
ราชาธิบดีจึงได้สร้างพระเจดีย์บรรจุพระเกศาของพระพุทโธองค์
นั้น สถานที่ที่พระองค์ประทับนั่งเสวยผลสมอจึงได้นามว่า พระธาตุ
หริภุญชัย”¹⁰

การระบุคำว่า “หริภุญชัย” เป็นคำที่เกิดขึ้นใน
เหตุการณ์ตอนพระพุทโธเจ้าทรงตรัสพยากรณ์ว่าต่อไปภายภาค
หน้าจะเป็นนามขององค์พระธาตุเจดีย์นั้น ได้สร้างความแคลง
ใจให้แก่นักวิชาการจำนวนมาก เนื่องจากความเก่าแก่ของ
อาณาจักร “หริภุญไชย” จำต้องมีการก่อนการก่อกำเนิดองค์
พระธาตุถึง 300 ปี ในชื่อกาลมาลีปกรณ์ระบุว่าฤๅษีสฤท
สร้างเมืองหริภุญไชยเมื่อปี พ.ศ. 1204 ในขณะที่พญาอาทิตย์

ราชกัณฑ์พระธาตุราวปี พ.ศ.1506)¹¹ ฉะนั้นเมื่อสร้างพระธาตุเสร็จ ก็ได้นำเอาชื่อของเมืองมาเป็นชื่อเรียกองค์พระธาตุอีกโสดหนึ่งด้วย หมายความว่า “พระธาตุแห่งหริภุญไชยนคร” คำว่าหริภุญไชย มิใช่เป็นชื่อเฉพาะที่อุปติขึ้นพร้อมกับการสร้างองค์พระบรมธาตุ หากแต่จำเป็นต้องมีมาก่อน มิเช่นนั้นแล้วจะทำให้เกิดปัญหาตามมาข้อที่ว่า ในยุคนั้นพระนางจามเทวีนั้นอาณาจักรแห่งนี้มีชื่อว่าอะไร ผู้คนในสมัยพระนางจามเทวีรับรู้เรื่องราวพุทธพยากรณ์อันนี้ด้วยหรือไม่ เพราะถ้าหากพระนางรู้ความจริงก็น่าจะทำเครื่องหมายทับแผ่นดินอันศักดิ์สิทธิ์ประกาศไว้ให้ชั่วลูกหลานดูแลป้องกันการสร้างทศนาคาที่พระธาตุ แสดงว่าก่อนหน้ายุคของพญาอาทิตย์ราชขึ้นไปนั้นยังไม่มีใครรู้เรื่องตำนานลี้ลับถวายผลสมอแต่อย่างใดเลย⁹ เพราะบุคคลผู้รู้เรื่องราวของการที่พระพุทธรูปองค์เสด็จมาฉันผลสมอได้ย่อมต้องบังเกิดขึ้นในช่วงสมัยพญาอาทิตย์ราชเป็นต้นมาเท่านั้น เหตุเนื่องมาจากพระองค์ได้สร้างห้องสุขาที่บนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น กระทั่งได้มีการสนทนากับ พญาภาคีเอกฯ จึงเฉลยถึงที่มาที่ไปของแผ่นดินผืนนี้ว่าพระพุทธรูปเจ้าเคยเสด็จมาฉันผลสมอและได้ฟังพระเกตุ (เกศา) ธาตุไว้ในกระบอกไม้รวกใต้แผ่นดิน นำไปสู่การก่อองค์พระบรมธาตุในที่สุด¹²

อย่างไรก็ดี อาจารย์สิงหะ วรณสัย มิใช่บุคคลแรกที่นำเสนอทฤษฎีนี้ หากอ้างมาจากคัมภีร์ ศาสนวงศ์ อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งรจนาโดยพระภิกษุชาวพม่าเมื่อปี พ.ศ. 2405 มีข้อน่าสังเกตว่า คัมภีร์ฉบับนี้เขียนขึ้นหลังจากยุคล้านนาล่มสลายไปแล้ว รวม 300 ปี แต่กลับส่งอิทธิพลครอบงำต่อตำนานพื้นเมืองฉบับต่างๆ ของภาคเหนือยุคหลังเป็นอย่างมาก มากเสียยิ่งกว่าคัมภีร์จามเทวีวงศ์หรือชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเป็นต้นฉบับดั้งเดิมเสียอีก

คัมภีร์ศาสนาวงศ์ ได้กล่าวถึงประวัติเมืองลำพูนว่า
“บัดนี้ จะกล่าวถึงเรื่องศาสนาเกิดขึ้นในรัฐโยนก จริยอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้อำนวยการประโชชน์แก่ผู้ควรณะ

เศียรเทวดาหินเผาสมัยศรี
สุโขทัย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเศียร
กฤษณาเทพ

โปรดให้ทำไว้ พร้อมด้วยพระบรมสารีริกธาตุ ก็ผุดขึ้นไปสูง
ประมาณ 3 ศอกด้วยเทวานุภาพ”¹⁵

ความเชื่อของชาวสุโขทัยที่ว่า “หิริภุญชัย” หมายถึง
ที่ฉันผลสมอนั้นทำให้เกิดปรากฏการณ์ใหม่ในดวงพระสังฆา
ธิการ ในยุคสมัยที่มีการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานภายในวัด
พระธาตุหิริภุญชัยประมาณราวปี พ.ศ. 2463-2465
คณะสงฆ์และศรัทธาได้ยึดถือเรื่องราวจากตำนานคัมภีร์ศาสน

เสียงร่ำไหวน่าสลดใจของชาวเขมร
สืบเนื่องจากนี่แหละเป็นเสียงร่ำไหวน่าสลดใจ

ชิ้นส่วนหน้ากาลดินเผาแบบต่างๆ ที่เคยใช้ประดับ
ตกแต่งสถูปเจดีย์สมัยเขมรโบราณ

วงศ์อย่างเคร่งครัด มีการสร้างถาวรวัตถุจำพวกวิหาร
เพิ่มเติมขึ้นหลายหลัง โดยอ้างตามเหตุการณ์ตอนที่
พระพุทธเจ้าเสด็จมาทรงบริโภคน้ำมันที่แห่งนี้
และได้มีการตั้งถ้ำถ้ำถ้ำไว้ ชื่อของวิหารยุคหลังจึง
ประกอบไปด้วย วิหารถ้ำถ้ำถ้ำ วิหารถ้ำถ้ำ วิหารพระ
พันตน วิหารพระพันใจ ฯลฯ ฉะนั้นความเชื่อที่ว่า “หริ
ญชัย” หมายถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาฉัน
น้ำมัน จึงได้กลายเป็นความเชื่อกระแสหลักที่ฝังอยู่
ในจิตใจของคนท้องถิ่นมาเนิ่นนานนับศตวรรษ

ดังที่ พระครูสิริสุตาคมณต์ แห่งวัดห้วยห้าง
อำเภอทุ่งห้วยห้าง ปรากฏว่าท่านอธิบายว่า การที่วัด
พระธาตุหริญชัย ใช้ตัวสะกดว่า “ชัย” นั้น เป็นเพราะ
ทางวัดได้ยึดเอาคำว่า “หริญชัย” มาจากหนังสือ
“ตำนานพระธาตุหริญชัย” และหนังสือบาลีสาสน
วงศ์ โดยเห็นว่า “หริญชัย” นั้นเป็นคำภาษาบาลี
ในขณะที่ “ไชย” เป็นสันสกฤต ทางวัดได้ประชุมหารือ
กันแล้วลงความเห็นว่า น่าจะยึดใช้ตัว “ชัย” ต่อ
ไป ทั้งนี้ทั้งนั้นยอมรับว่าหากมีการพูดถึงคำว่า “หริญ
ไชย” ในบริบทอื่นๆ เช่น ศิลปะ วรรณกรรม ประวัติ
ศาสตร์ ก็ย่อมใช้คำว่า “หริญไชย” ได้เนื่องจากเป็น
คำที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกอักษรขอมโบราณมา
ก่อน¹⁶

ความเข้าใจต่อคำว่า “หริ” ของชาวบ้าน
และพระสงฆ์ชาวลำพูนว่าหมายถึง “ผลสมอ” นั้นได้
ฝังรากลึกจนนำไปสู่การตั้งชื่อวัดแห่งหนึ่งที่สร้างขึ้นใน
ปี พ.ศ. 2475 นั่นคือวัดสันมะนะ มีภาษาทางการ
ว่า วัดหริการาม¹⁷ ตั้งอยู่ที่บ้านสันมะนะ ตำบลต้นธง
อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน คำว่า “มะนะ” เป็นภาษา
พื้นเมืองภาคเหนือหมายถึงผลสมอ นายกำธร ธิริลาต

นักวิชาการท้องถิ่น ได้อ้างถึงชื่อหมู่บ้านสันมะนะแห่งนี้ว่า นี่คือหลักฐานที่สามารถยืนยันถึงความเป็นไปได้ในการถวายนผลสมของคนพื้นเมืองต่อพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งพุทธกาล เนื่องมาจากสองฝั่งแม่น้ำกวง (ในอดีตคือแม่น้ำปิง/ระมิงค์) เมืองลำพูนเต็มไปด้วยไม้สมอ ซึ่งถือว่าเป็นเหตุผลที่น่ารับฟัง

อย่างไรก็ดี นักวิชาการได้ตั้งข้อสงสัยว่าเหตุการณ์แปลหริภุญชัย ว่า “สถานที่ถือนผลสมอ” นั้น จึงมิได้ปรากฏอยู่ในตำนานดั้งเดิมที่รจนาขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าติโลกราชจนถึงสมัยพระเมืองแก้วแห่งล้านนา อย่าง ชินกาลมาลีปกรณ์ จามเทวีวงศ์ และ มูลศาสนา หากกลับปรากฏอยู่ใน “คัมภีร์ศาสนวงศ์” ของพระภิกษุชาวพม่า และตำนานพระธาตุหริภุญชัย ฉบับพื้นเมืองต่างๆ ซึ่งมีอายุไม่เกิน 150 ปีเท่านั้น เพียงแต่อาศัยเค้าโครงเรื่องบางตอนจากตำนานดั้งเดิมสามฉบับดัดที่ได้อีกเล่ามา แล้วข้างต้น อาทิเช่นการเปิดฉากให้มีชาวพื้นเมืองถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้ากระทั่งนำไปสู่การตรัสพยากรณ์ หรือการสร้างห้องสุขาของพญาอาทิตย์ราชชนเนินดินศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีพญากาเผือกคอยดูแล ฯลฯ เนื้อความในส่วนนี้มีความคล้ายคลึงกัน ทว่าตำนานฉบับล้านนาที่มีอายุ 500 ปีเหล่านั้นกลับมิได้ระบุประเภทของภัตตาหารว่าเป็น ผลสมอ

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการถวายนผลสมอแด่พระพุทธเจ้าแล้ว พบว่าไปพ้องกับพระพุทธประวัติตอนหนึ่ง¹⁸ กล่าวคือหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ได้ในสัปดาห์ที่ 7 พระพุทธองค์ประทับได้ร่มไม้ราชายานพฤกษ์ (ต้นเกด) นับตั้งแต่ตรัสรู้มาเป็นเวลา 49 วัน พระพุทธองค์มิได้เสวยพระกระยาหารใดๆ เลย พระอินทร์จึงนำ ผลสมอ อันเป็นทิพโอสถจากเทวโลกมาถวาย จากพุทธประวัติตอนนี้เองทำให้เกิดการทำพระพุทธรูปปางถือนผลสมอขึ้นในพุทธศิลป์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ เข้าใจว่าผู้เขียนตำนานเมืองลำพูนในช่วงต้นศตวรรษที่แล้วอันเป็นช่วงเวลา

ที่ร่วมสมัยกับแผ่นดินรัชกาลที่ 4 คงได้รับแรงบันดาลใจบางประการจากพระพุทธรูปวัดดอนนี้ จึงได้พยายามเชื่อมโยงเอาเหตุการณ์จริงที่มีในพุทธประวัติมาผูกเข้ากับเหตุการณ์สมมติในเมืองลำพูนเพื่อให้สอดคล้องกับความหมายของชื่อเมือง **หริภุญชัย** ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ลงความเห็นว่าจะเป็นการพยายามลากความหมายให้เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้ามากกว่า

นายวิธูร บัวแดง นักวิชาการอิสระ ได้เคยเดินทางไปเก็บข้อมูลด้านสังคมวิทยาและคติชนวิทยาในประเทศพม่า ตั้งข้อสังเกตว่าตำนานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการก่อเกิดพระธาตุเจดีย์ในพม่าจำนวนนับ 100 แห่ง ล้วนแล้วแต่ผูกเรื่องเหมือนกันกับคัมภีร์ศาสนาวงศ์ นั่นคือในอดีตเคยมีพระพุทธเจ้าเสด็จมารับบิณฑบาตจากชาวพื้นเมืองซึ่งถวายเป็นผลสมอเหมือนกันหมดทุกแห่ง นำไปสู่การตรัสพยากรณ์ว่าในภายหน้าจะมีการก่อพระธาตุ เมื่อเป็นดังนี้ จึงไม่ใช่เรื่องน่าประหลาดใจอันใดที่ผู้เผยแพร่ตำนานเรื่องผลสมอท่านแรกในล้านนาเป็นพระภิกษุที่เดินทางมาจากพม่า เพราะความเชื่อนี้ได้ผูกแต่งเป็นนิทานปรัมปราจนได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในกลุ่มชนเผ่าต่างๆ ในพม่า รวมไปถึงชาวสัวะ กะเหรี่ยง และไทยใหญ่¹⁹

เรื่องราวของพระพุทธองค์เสด็จออกไปโปรดชาวพื้นเมืองนอกชมพูทวีปโดยยานวิถี มักปรากฏใน ตำนานพระเจ้าเสียบโลกเสมอทั้งในสุวรรณภูมิและลังกาทวีป เหตุการณ์ต่างๆ ที่อุบโลกนั้ว่าเป็นพระพุทธเจ้าเสด็จไปนั้น แท้ที่จริงอาจหมายถึงพระโสณกับพระอุตตระหรือพระอรหันต์รูปอื่นๆ ก็ได้ แต่เราต้องขอยกไว้เป็นวาระขออนเรน ว่านักสร้างตำนานในยุคหนึ่งคงมีเจตนานำเอาปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าเสียบโลกมาใช้ในเชิงธรรมาธิษฐาน ทาให้บุคลาธิษฐานไม่

ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี ตั้งข้อสังเกตว่า ตำนานพระธาตุหริภุญชัย ซึ่งจารเป็นคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมล้านนา ภาษาไทย-บาลี ฉบับวัดนันทาราม อำเภอเมือง จังหวัด

เกี่ยวข้องกับสัทธิยัสสวาทนัย

เป็นรูปปั้นบุคลิกแบบเหมือนจริง

ใบหน้าคล้ายคนต่างถิ่นมากกว่า

คนพื้นเมือง

เชียงใหม่^{๒๐} ได้มีการกล่าวถึง “พระเจ้าอโศก” (อโศก) เป็น
อุบาสกที่ติดตามพระพุทธเจ้าและพระสาวกมาสู่ลำพูนด้วยนั้น
(ซึ่งไม่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ จามเทวีวงศ์ และมูลศาสนา)
ความข้อนี้ยังก่อให้เกิดความเคลือบแคลงในคำอธิบายดังกล่าว
ทั้งนี้เพราะพระเจ้าอโศก ผู้เป็นกษัตริย์แห่งแคว้นมคธนั้นประสูติ
หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จสู่ปรินิพพานนานถึง ๒๑๘ ปี การกล่าว
ว่าพระเจ้าอโศกได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้ามาในครั้งนั้นผลสมothi
เมืองลำพูนด้วยย่อมเป็นสิ่งเป็นไปไม่ได้ และยังทำให้คำอธิบาย

ถึงชื่อเมืองลำพูนที่ว่า “**หริภุญชัย**” หรือ “**หริภุญชัย**” มีความหมายว่าฝนผลสมอ ตูจะไม่หนักแน่นเป็นที่น่าเชื่อถือได้ อีกทั้งยังทำให้สังเกตว่าเป็นความพยายามที่จะปรับชื่อเมือง “**หริภุญไชย**” หรือ “**หริภุญชัย**” ให้เข้าสู่แนวความเชื่อทางพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

แต่ความคิดนี้ก็ไม่น่าถือว่าโบราณจารย์ที่เป็นคนคิดจะเป็นผู้ผิด เราสามารถเข้าใจได้ว่าในยุคก่อนผู้คนมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก และคงเห็นว่าในเมื่อเมืองลำพูนเป็นดินแดนที่พุทธศาสนาได้เข้ามาสถาปนา ก่อนแหล่งอื่นใดในล้านนา ฉะนั้น ชื่อเมืองลำพูนก็น่าจะเป็นชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า และพระพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน ประจวบกับมีคตินิยมในการสร้างตำนานเพื่อประกอบกับความศรัทธาดังกล่าวอยู่แล้ว การที่จะมีปราชญ์พื้นเมืองกล่าวถึงประวัติเมืองลำพูนในแง่ของตำนานก็ย่อมเป็นเหตุปกติ โดยที่เหตุผลหลักของการสร้าง “ตำนาน” ก็เพื่อเสริมสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนา มิใช่เป็นการเรียบเรียงไว้เพื่อเป็น หลักฐานทางประวัติศาสตร์²¹

เห็นได้ว่าการจะแปลให้ได้ความหมายว่า “สถานที่ที่พระพุทธเจ้าฉันผลสมอ” นี้จะต้องใช้ตัว “ภุญ” เท่านั้น จึงจะแปลได้ตามนี้ เพราะหากเขียนด้วย

จารึกบนฉ่องหรือถังศาลขนาดใหญ่
ในวัดพระธาตุหริภุญชัย

ตัว “บุญ” ก็จะทำให้แปลเป็นอย่างอื่น มีข้อน่าสังเกตว่า คัมภีร์ศาสนาวงศ์ ได้ตั้งเอาคำว่า “บุญ” กลับมาใช้ใหม่อีกครั้ง ซึ่งอันที่จริงถือว่าเป็นชื่อดั้งเดิมที่มีมาแล้วก่อนคำว่า “บุญ” เล็กน้อยหรืออาจร่วมสมัยกัน ต่อมาจึงพบว่า “บุญ” ได้หายไปช่วงระยะเวลาหนึ่งในสมัยล้านนาตอนต้น เห็นได้จากจารึกหลักต่างๆ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19-ต้น 21 พบแต่คำว่า *หริบุญไชย* *หริบุญไช* *หริบุญชบุรี* *หริบุญชบุรี* *หริบุญไชย*

ทำให้ให้นักวิชาการหลายท่านมีความเชื่อว่า “บุญ” น่าจะเป็นคำที่ถูกต้องกว่า “บุญ” ดังเช่น *อาจารย์ชัปณะ ปิ่นเงิน* ได้แปล “*หริบุญไชย*” ว่าควรหมายถึง ชัยชนะแห่งบุญกุศลของเทพเจ้า โดยแยกว่า หริ – พระนารายณ์ หรือเทพอวตาร ในที่นี้หมายถึงกษัตริย์ในสุวรรณภูมิที่มักชอบอ้างว่ามีฐานะเป็นสมมติเทพ, บุญ – บุญ, ไชย คือชัยชนะ ในเงื่อนไขที่ว่า หากคำว่า “*ปุนเชญ*” หรือ “*ปุนเชย*” ที่เคยพบในอักษรอมฤตโอบราณนั้น สามารถเขียนแยกได้เป็นสองคำคือ บุญ และ ไชย *อาจารย์ชัปณะ ปิ่นเงิน* ยืนยันจากหลักฐานศิลาจารึกวัดพระยืน ซึ่งจารึกด้วยอักษรไทยล้านนาหลักแรกของภาคเหนือ ใช้คำว่า *หริบุญไชย* ซึ่งแยกคำว่า “บุญ” กับ “ไชย” ออกจากกันอย่างชัดเจน²² ฉะนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะให้ บุญไชย มีรากศัพท์ที่มาจากคำว่า *บุญชติ* ซึ่งแปลว่าการฉัน

จนกระทั่ง “บุญ” หวนกลับมาปรากฏอีกครั้งในจารึก ชร.4 พบที่เชียงราย จารึกพระมหาเถรนำพระพุทธศาสนาจากลังกามาหริบุญชัย เขียนด้วยอักษรฝักขาม ภาษาไทย พ.ศ. 2041²³ ได้มีการใช้คำว่า “*หะริบุญไช*” อย่างชัดเจน ต่อจากนั้นมาคัมภีร์ใบลานอีกหลายฉบับก็เริ่มเกิดความสับสนในการสะกดคำ จากนั้นก็มีการใช้ทั้งตัว “บุญ” และ “บุญ” ปะปนกันเรื่อยมา

การปรากฏคำว่า “*หะริบุญไช*” ของจารึกหลัก ชร.4 ด้วยการนำตัว “ภ” กลับมาใช้แทนตัว “ป” อาจมองได้สอง

ประเด็น ประเด็นแรกอาจเป็นเพราะพระมหาเถรผู้นำเอา พระพุทธรูปจากลังกามาบัง หิริญไชยรูปนั้นเป็นคนไทยที่ ขึ้นมาจากภาคกลาง ไม่ถนัดในการออกเสียงตัว “ป” เหมือน คนเมืองเหนือ จึงเสียงไปใช้ตัว “ภ” แทน หรืออีกประการหนึ่ง ท่านอาจมีการศึกษาค้นคว้าศิลาจารึกอักษรมอญโบราณหลาย หลักงานพบว่าในอดีตเคยใช้คำว่า “ภุญไชย” มาก่อนด้วยเช่น กัน จึงได้นำกลับมาใช้ใหม่อีกครั้ง เพียงแต่แปลง “ภุญไชย” ให้เป็น “ภุญชย” จนกลายเป็น “ภุญชัย” ในที่สุด เพื่อจะได้ โยงคำอ้างอิงได้ว่า มาจาก ภุญชติ –การกิน เพราะหากเป็น ตัว “ป” แล้วจักไม่สามารถแปลได้ว่า การกิน การบริโภค เนื่องจาก ภุญชติ แปลว่าชำระ กวาด จากนั้นมา คำว่า “ภุญ” ก็ค่อยๆ เริ่มเข้ามาแทนที่ “ปญ” โดยปริยาย เห็นได้จาก คำาน สิบห้าราชวงศ์²⁴ ใช้ “หิริภุญชัย” (บางครั้งใช้ “เวียงสะพูน”) คำานพื้นเมืองเชียงใหม่²⁵ ใช้คำว่า “หิริภุญชัย” กระทั่ง พงศาวดารโยนก²⁶ ใช้คำว่า “หิริภุญไชย”

ความหมายของ “ภุญชติ” ที่แปลว่าบริโภคนี้ อาจารย์ พงศ์เกษม สุนธิไทย ได้เสนอว่ามีความเป็นไปได้สูงเช่นกัน แต่ ไม่น่าจะหมายถึง “ฉันผลสมอ” หากแต่ควรหมายถึง เมืองที่ พระพุทธเจ้าเคยประทับฉันภัตตาหาร²⁷ โดยอาจารย์พงศ์เกษม ยังคงให้ความสำคัญแก่ชินกาลมาลีปกรณ์มากกว่าคัมภีร์ศาสนา วงศ์ เนื่องจากในชินกาลมาลีปกรณ์ระบุเพียงแต่ว่าพระพุทธเจ้า เสด็จมารับบิณฑบาตซึ่งไม่มีการระบุประเภทของอาหาร ดังนั้น ในทางเป็นไปได้มากที่สุด ในที่นี้ หริ ควรแปลว่าพระเจ้าหรือผู้ ยิ่งใหญ่ ในที่นี้น่าจะเป็นพระพุทธเจ้า ส่วน ภุญไชย มาจากคำว่า ภุญชะ การกิน บริโภค จึงหมายถึงพระพุทธเจ้าฉันภัตตาหาร ไม่ใช่ฉันสมอ

เช่นเดียวกับ นายภิกขิต วิมลระมัทธม นักโบราณคดี อิสระ เห็นว่าหาก “ภุญช” หมายถึงการกิน ในที่นี้น่าจะหมายถึง ถึงลักษณะการบริโภค แต่เป็นนามธรรมมากกว่า นั่นคือหมาย

ถึง “กินเมือง” หรือปกครองเมือง โดยที่คำว่า “หริ” ควรหมายถึงพระนารายณ์ ซึ่งพระนารายณ์ในที่นี้ อาจหมายถึง ฤๅษีวาสุเทพ หรือพระนางจามเทวี หรือไมก็พญาอาทิตย์ราชภาพรวมของหริภุญไชย จึงหมายถึง เมืองที่พระนารายณ์ครอบครอง²⁸

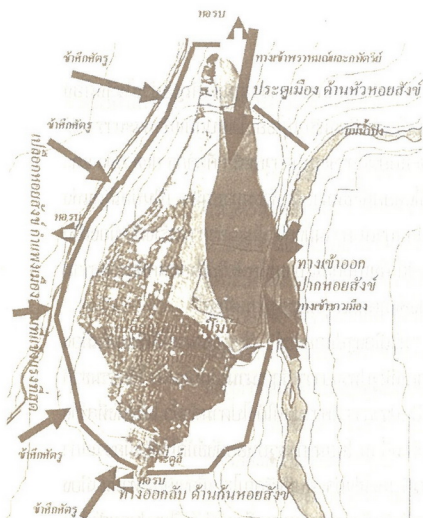
หลังจากที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชยได้จัดการประชุมสัมมนาเชิงวิชาการเพื่อระดมความเห็นของนักวิชาการสาขาต่างๆ ถึงสองครั้ง ข้อเสนอพื้นฐานดั้งเดิมของสองทัศนะ (อภิเชกบนกองทองและฉันทสมมอ) ได้จุดประกายให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาเกิดการแตกหน่อออกทางความคิดอย่างกว้างขวาง จวบปัจจุบันนี้ ได้มีผู้เสนอความเห็นในมุมมองแปลกใหม่ไว้อย่างน่าสนใจหลายหลากทัศนะ แต่มีภาพรวมอยู่ที่ความเกี่ยวพันกับองค์พระนารายณ์ หนึ่งในสามเทพเจ้า “ตรีมูรติ” ของฮินดู จนนำไปสู่การเสนอทฤษฎีใหม่อีกทฤษฎีหนึ่ง

หอยสังข์ของพระนารายณ์สำคัญอย่างไรจึงต้องนำมาสร้างเป็นผังเมืองทริภุญไชย โดยปกติแล้วพระนารายณ์ในภาคประทับยืนสีกะระทรงอาวุธหลัก คือจักร สังข์ คทา และดอกบัว ซึ่งหอยสังข์หมายถึงห้วงมหาสมุทร เป็นบ่อเกิดแห่งความอุดมสมบูรณ์ ความมั่งคั่ง นิยะแห่งการสร้างผังเมืองเป็นรูปหอยสังข์ก็เพื่อเป็นกุศโลบายให้กษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรมนำความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์มาสู่บ้านเมือง³¹

“ผังเมืองรูปหอยสังข์” มีความหมายใช้เรียกผังเมืองรัฐหุ่นโบริกที่มีรูปทรงยาวๆ รีๆ ขนานไปกับแม่น้ำ ใช้ธรรมชาติด้านหนึ่งเป็นปราการ มีความคดโค้งไปตามลำน้ำ ไม่ใช่ผังที่สร้างขึ้นด้วยรูปสี่เหลี่ยม โดยมากผังรูปหอยสังข์มักใช้กับเมืองรุ่นเก่าสมัยทวารวดี และใช้แต่จะพบที่ทริภุญไชยเมืองเดียวเท่านั้น เมืองเก่าที่ร่วมสมัยกันกับทวารวดีหลายเมืองก็มีผังเป็นรูปหอยสังข์ทั้งสิ้น³² เรียกเมืองประเภทนี้ว่า “สังข์ปัตร” อาทิ นครปฐม ลำปาง (เขลางค์) แพร่ พุทไธสง ศรีสัชนาลัย ฯลฯ เพียงแต่ว่าเมืองอื่นไม่ได้รับุชต์เจนนในตำนานว่าจงใจสร้างเมืองเป็นรูปหอยสังข์ผิดกับเจตนารมณ์ของฤๅษีสฤงคารและพระสหาย

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองลำพูน ยังคงพอมองเห็นความยาวๆ รีๆ ของเมืองคล้ายรูปหอยสังข์อยู่บ้าง ผังเมืองลำพูนได้มีการขยายใหม่ให้แคบลงในสมัยทพญาแก้วเพื่อด้านข้างฝึกจากอยุธยา ทำให้ไม่เหมือนรูปหอยสังข์ซึ่งทำไ้ยากผิดกับเมืองเขลางค์

นครทริภุญไชย ตามแนวคิดในลักษณะรูปหอยสังข์ ของเหล่าฤๅษี

ผังเมืองรูปหอยสังข์ของ ทริภุญไชย มีการกำหนดเขตเมือง ตามเกณฑ์ใช้ สองออกเป็นสามด้านๆ ของตัว หอยสังข์ แบ่งตามยุคตั้งแต่ยุคแรก สร้างจนถึงยุคพระเมืองแก้ว (ภาพ ราก สถาปัตยกรรม ล้านนา โดยวิบูลย์ เทียวรุ่งเรือง)

อนุสติฤๅษีที่จางไฉนำเอาเกล็ดหอยสังข์มาเป็นแม่แบบให้เมือง ทริภุญไชย หลายเมืองที่เดียวที่มีผังเป็นรูปหอยสังข์ขั้มนักมีการ ขุดค้นพบเหรียญโลหะมีจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต พร้อมด้วยรูปหอยสังข์จำหลักนูนด้านหนึ่ง อีกด้านเป็นรูป ศรีวิศตะ ทางภาคเหนือเคยพบเหรียญโบราณรูปหอยสังข์ที่มี อายุร่วมสมัยกับทวารวดีเช่นกันที่เมืองเชียงใหม่³³

แนวคิดในการกำหนดผังเมืองนครทริภุญไชยเป็น รูปหอยสังข์ของเหล่าฤๅษีหาใช่คำกล่าวลอยๆ เพียงแค่ สัญลักษณ์ไม่ หากแต่มีความสมเหตุสมผลอย่างยิ่ง³⁴ นั่นคือ

- ทิศเหนือเป็นส่วนหัวหรือปากหอยสังข์ เป็นประตู ทางเข้านครต้อนรับแขกเมือง เป็นที่ตั้งของขาง หลวง ปราสาทราชวัง
- ภายในเมือง ท้องหอยสังข์ เป็นขุ้งข้าวเก็บเสบียง ของชาวเมือง
- ทิศใต้ กันหอยสังข์เป็นที่หลบภัยหลีกภัย (ประตูถ้ำ)

- ทิศตะวันตก โดยรอบเปลือกหอยสังข์ เป็นคูเมือง
หอรบและกำแพงดินยาว
- ทิศตะวันออก ปากหอยสังข์ ติดแม่น้ำเป็นทาง
สัญจรของชาวเมือง

อีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เห็นว่า **หริภุญไชย** น่าจะมีความ
หมายสัมพันธ์กับพระนารายณ์ เพราะเหตุว่าในช่วงพุทธ
ศตวรรษที่ 14 อาณาจักรเจนละ³⁵ ในสมัยนั้นมีเมืองหลวงชื่อ
“**หริหรัลย**”³⁶ (หระ = พระอิศวรหรือพระศิวะ หมายความว่า
ว่าอาณาจักรแห่งนี้เคารพนับถือทั้งลัทธิไวษณพนิกาย และไศว
นิกาย) อีกทั้งเมืองเก่าอีกเมืองหนึ่งซึ่งสร้างโดย **อนุสิสฤๅ** พระ
สหายของฤๅวาสุเทพ ผู้เป็นคนนำเกล็ดหอยสังข์มาให้ฤๅ
วาสุเทพใช้เป็นผังสร้างเมือง**หริภุญไชย** ก่อนที่จะเปลี่ยนชื่อใหม่
เป็นเมืองศรีสัชนาลัยเดิมเคยใช้ชื่อว่า “**หริทวิลสินคร**”³⁷ เช่น
เดียวกันในตอนที่พากตะวันตกของเทือกเขาตะนาวศรี มีอาณา
จักรหนึ่งชื่อว่า “**หริมหัทนา**”³⁸ ก่อนจะถูกเปลี่ยนชื่อใหม่มา
เป็น “**ปุลณคาม**” (ปุลนิกาม) หรือพุกามในยุคของพระเจ้า
อนิรุทธิ์มหาราช

จึงมีข้อน่าสังเกตว่า**หริภุญไชย** ก็ดี **หริหรัลย** ก็ดี
หริทวิลสิน ก็ดี และ **หริมหัทนา** ต่างก็เป็นอาณาจักรเก่าแก่ที่
ร่วมสมัยเดียวกัน มีคำนำหน้าว่า “**หริ**” เหมือนกัน และต่าง
เป็นเมืองในยุคสมัยที่ลัทธิไวษณพนิกายกำลังเฟื่องฟู ดังมีหลักฐาน
ทางรูปเคารพกระจายอยู่ทั่วสุวรรณทวีป ในช่วงพุทธ
ศตวรรษที่ 11-15 ดังนั้นเมืองเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนเครือ
ข่ายนครแห่ง “**หริเทพ**” ที่น่าจะมีอะไรโยงใยถึงกันอยู่บ้าง
เนื่องจากเมืองลำพูนในปัจจุบันมีพระบรมธาตุเป็นสัญลักษณ์
ในทัศนะของประชาชนทั่วไปจึงยากแก่ความเข้าใจได้ว่าในอดีต
ดินแดนแห่งนี้เคยมีลัทธิพราหมณ์หรือฮินดูมาก่อน³⁹

อันที่จริงขบวนการ “**ภารตานิวัตน์**” (Indianization)
ได้ก่อตัวอย่างเข้มข้นมาช้านานแล้วในดินแดนแถบอุษาคเนย์

ตั้งแต่ยุคพุทธกาลเรื่อยมาจนถึงยุคเริ่มแรกของประวัติศาสตร์สุวรรณภูมิ โดยปรากฏหลักฐานเด่นชัดทั้งทางศิลาจารึกและศิลปกรรมไม่ว่าในอาณาจักรฟูนัน เจนละ จามปา ศรีวิชัย มะตะรัม ศรีเกษตร และทวารวดี⁴⁰ แต่สำหรับภาคเหนือเรากลับแทบไม่พบรูปเคารพในศาสนาฮินดู อาทิ ศิวลึงค์ หรือเทวรูปพระนารายณ์สี่กรขนาดใหญ่เหมือนทางภาคอื่นๆ เลย ทั้งนี้เนื่องจากคงถูกทำลายไปหมดแล้ว⁴¹

แม้กระนั้น ชาวบ้านในลำพูนได้เล่าขานต่อๆ กันมาว่าบริเวณที่ตั้งของวัดสันป่ายางหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง ในอดีตนั้นเคยเป็น “ศาลพราหมณ์” มาก่อน มีชื่อเรียกว่า “ขอมลำโพง”⁴² อีกทั้งที่บริเวณเจดีย์บรรจุกระดูกของอาณาจักรหริภุญไชยก็มีการขุดพบเทวรูปสำริดเป็นพระนารายณ์สี่กร พระลักษมี พระอุมา ขนาดเล็กเป็นจำนวนมาก เพียงแต่ว่าข้อมูลเหล่านี้เป็นที่รับรู้กันเฉพาะในวงการ ผู้สะสมพระเครื่องเท่านั้น มิได้ขยายวงไปสู่นักวิชาการ⁴³

การสืบค้นหาร่องรอยของพวกพราหมณ์ในลำพูนจึงมีโอกาสทำได้บนชั้นดิน หว่าเราพบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์จากหลุมศพจำนวน 30 กว่าแห่งที่บ้านวังไธ ตำบลเวียงของ อำเภอเมือง เป็นโบราณวัตถุประเภทกำไลแก้ว ลูกปัดแก้ว ลูกปัดคาร์เนเลียน ลูกปัดหินอาเกต เปลือกหอย อันแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางเทคโนโลยีในระดับสูง นำเข้ามาโดยพ่อค้าหรือนักเผยแผ่ศาสนาชาวอินเดีย มีอายุราว 2,500 ปี ก่อนหน้าที่จะมีการรับเอาพุทธศาสนาจากภาคกลางในสมัยหริภุญไชยนานถึงพันปีเศษ

มีข้อน่าสังเกตว่าการฝังศพลงในหม้อกระดุกที่ทำด้วยดินเผา (เรียกกันอย่างล้าลองว่า “หม้อแคปซูล” เนื่องจากเป็นหม้อสองใบประกบปากกันกลมคอคอด) แล้วตีให้แตกวางไว้

ลูกปัดหอยสีขาวขุ่น ทรง
กระบอก และทรงกลมแบน
จากหมู่เกาะมัลดีฟ นำเข้า
จากอินเดีย

กำไลแก้วสีเขียวจากอินเดีย
พบที่บ้านวังไธ

ลูกปัดหินสีต่างๆ พบทั้งสีแดง
ส้ม เหลือง เขียว และฟ้า

ลูกปัดหินคาร์เนเลียน และ
หินอาเกต ที่พบจากบ้านวังไธ
ล้วนแต่เป็นโบราณวัตถุนำเข้า
มาจากอินเดีย

ซุ้มเคล็กของเราที่มีสุวรรณจังโกฏี วัดรามเทวี
ตกแต่แถวสายใบฝักเตาหัวรูปเทพธิดาครึ่ง
องค์ยกมือประสานระดับอก ซึ่งนักโบราณคดี
เ.เอช.ลูเซ สันนิษฐานว่าคล้ายกับนางศรีในปาง
คชสีดกษมี

รูปมกรกายพางอุบะขนาดใหญ่ที่ปลายซุ้มเคล็ก
เมื่อนำซุ้มเคล็กมาวางเรียงต่อกันมีลักษณะ
คล้ายกับวงช้างสองข้างหันหน้าเข้าหากัน เทียบ
ได้กับภาพคชสีดกษมี

รูปเทพธิดาครึ่งองค์ยกมือประสานระดับอกในท่าปางก้มลงกราบ ชาวบ้านเรียกว่า “พระ
กษี” จัดเป็นพระพิมพ์ที่ประหลาดหนึ่งที่เคยพบในล้านนา

บนหน้าอกของหลุมศพหัวหน้าครอบครัวที่พบในหลุมศพบ้าน
วังไธ ทุกวันนี้ชาวฮินดูในอินเดียยังคงกระทำสืบต่อมา

สะท้อนให้เห็นว่าแม้ชุมชนก่อนหริภุญไชยที่บ้านวังไธจะมี
วิวัฒนาการมาจากสังคมบุรพกาล (primitive society) มีโครง
สร้างทางสังคมเป็นแบบเผ่า มีประเพณีคติความเชื่อที่ยังคง
ยึดมั่นตามบรรพบุรุษอยู่ และยังคงใช้วัสดุดั้งเดิมที่มีกรรมวิธีการ
ผลิตแบบง่าย ๆ ประนาทหิน เหล็ก สำริด แต่ในขณะเดียวกัน
ก็เริ่มมีการยอมรับเอาอารยธรรมบางอย่างอันสูงส่งกว่าจาก
สังคมอื่นเข้ามาบ้างแล้ว มีใช้กลุ่มชนที่อยู่อย่างโดดเดี่ยวป่าเถื่อน
แต่มีการแลกเปลี่ยนวัตถุและติดต่อค้าขายกับโลกภายนอก
สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นทางผ่านของเส้นทางค้าขายระหว่างจีน
เวียดนาม และอินเดีย เนื่องจากเราได้พบกำไลสำริดแบบ
วัฒนธรรมดองซอนปะปนกับโครงกระดูกด้วย

นอกจากบ้านวังไธแล้ว ในลำพูนเองพบหลักฐานทาง
โบราณคดีที่ยืนยันถึงการที่พราหมณ์พรตชาวอินเดียเข้ามาตั้ง
รกรากอยู่อีกหลายชั้น เช่นในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญ
ไชยมีรูปพระนารายณ์ทรงครุฑทำด้วยดินเผาสมัยหริภุญไชย
ตอนต้น มีเศียรเทวดาคลายพระฤๅษี มีเศียรบุคคลรูปพ่อค้าโรมัน
มีรูปสตรีชาวอินเดียอาจเป็นนางอัปสรนุ่งผ้าโอตื้อแล้วจามรี
โบราณวัตถุเหล่านี้จัดอยู่ในกลุ่ม “อินโด-โรมัน” คือมีอายุในช่วง
ต้นของอาณาจักรหริภุญไชย แสดงว่าเคยมีการนับถือศาสนา
พราหมณ์มาก่อนหน้าการเสด็จมาของพระนางจามเทวี

โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่วัดจามเทวี ณ เจดีย์สี่เหลี่ยม
หรือรู้จักในนามสุวรรณจังโกฏ มีลวดลายปูนปั้นบนใบฝักเพกา
ที่ใช้ประกอบซุ้มจระนำหรือซุ้มเคล็กล้อมรอบองค์พระพุทธรูป
ประทับยืน 60 องค์ เป็นรูปสตรีครึ่งองค์คล้ายเทพธิดายก
มือขึ้นสองข้างระดับอก นักวิชาการบางท่านเห็นว่าคล้ายกนิรี
ในขณะที่คนในท้องถิ่นขนานนามว่า “พระลิกซี” แต่

G.H.Luce (จี.เอช.ลูเซ) นักโบราณคดีชาวอิตาเลียนตั้งข้อสังเกตว่ามีลักษณะที่ละม้ายกับนางศรีหรือคชลักษณ์⁴⁴ ผู้เป็นชายาของพระนารายณ์ ที่ถือดอกบัวในมือสองข้างระดับอกอยู่มาก อันปรากฏพบทั่วไปในวัฒนธรรมทวารวดี ส่วนลวดลายปูนปั้นรูปมกรที่คายนางอุบะสองข้างซุ้มเศลิกนั้น จี.เอช.ลูเซ อุปมาว่าเทียบได้กับสัญลักษณ์ของนางสองข้างที่สรงน้ำให้แก่นางศรี⁴⁵ หากข้อสันนิษฐานของนักโบราณคดีท่านนี้มีความน่าเชื่อถืออยู่บ้าง ก็ยิ่งช่วยตอกย้ำให้เห็นว่าลัทธิการบูชาพระลักษณ์และพระนารายณ์ยังคงปรากฏเหลืออยู่ในงานศิลปกรรมสมัยทวารวดีอย่างแน่นอนในคติพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาถึงเรื่องราวของฤๅษีที่ปรากฏในตำนานการสร้างบ้านแปงเมือง แล้วเห็นว่าไม่ใช่ปรัมปราเรื่องเหลวไหล ฤๅษีมีบทบาทในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรม นามของฤๅษี “वासुเทพ” นั้นจากวรรณกรรมเรื่องมหาภารตะ ในภาค “หริ่งศ์” ได้ระบุว่าเป็นสมัญญานามอันหนึ่งของพระนารายณ์ โดยมากมักเรียกโดยรวมว่า “กฤษณะ-वासुเทพ”⁴⁶ ฉะนั้นฤๅษีवासุเทพจึงเป็นภาพจำลองของนารายณ์อวตารมาดูแลความสงบเรียบร้อยให้แก่อารยชน อารยชนในที่นี้ก็คือคนพื้นเมืองชาวลัวะที่ถูกอุปมาอุปไมยดังพวก มิสลักยะ มิสลักยู ถูกปกครองโดยผู้มีอารยธรรมสูงกว่าคือชาวอารยัน ทั้งหมดนี้คือภาพสะท้อนของการที่ฤๅษีवासุเทพได้สถาปนาตัวเองประหนึ่งหริเทพเป็นผู้นำแบบลัทธิอวตาร พฤติกรรมเช่นนี้ไม่ต่างไปจากการอ้างสิทธิ์ของชาวอารยันในอินเดียที่กระทำต่อชาวทมิฬ-สิงหลแต่อย่างใด

วิวัฒนาการด้านการปกครองชนพื้นเมืองแถบลุ่มแม่น้ำปิง เริ่มจากฤๅษีवासุเทพเป็นผู้นำแบบลัทธิอวตาร (ไม่ใช่เทวราช) แต่ต่อมาไม่นานได้ตั้งให้ลูกหลานที่เกิดจากตนกับหญิงพื้นเมืองให้ปกครองบ้านเมืองแทน เรียกว่ามหาสมมติ คือให้ทายาท “ผู้ที่ได้รับการเลือกสรร” แล้วดำรงตำแหน่ง แต่เป็นผู้ที่ไร้ความ

สามารถ ในที่สุดเมืองล่มเหตุเพราะมหาสมมติผู้นั้นขาดคุณธรรม
จึงต้องเปลี่ยนไปใช้วิธีใหม่คือ พุทธราชา หรือ ธรรมราชา แทน
ภายใต้เงื่อนไขของผู้ที่มีบุญญาธิการแต่ชาติปางก่อนเท่านั้นจึง
จักมาครองเมืองได้ แม้ว่าจะเป็นชาวต่างด้าวต่างแดนต่าง
ศาสนาดังเช่นพระนางจามเทวีก็ตาม

ทฤษฎีเดิมๆ เคยเชื่อกันว่าภาคเหนือของไทยคือดิน
แดนล้าหลังที่สุดในสุวรรณทวีป เนื่องจากรับเอาพระพุทธศาสนา
มาสถาปนาชากว่าดินแดนภาคอื่นๆ นักประวัติศาสตร์และนัก
โบราณคดีเคยสรุปว่า ดินแดนภาคเหนือเริ่มมีอารยธรรมพ้นจาก
สภาพความเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อนต่อเมื่อหลังจากการที่พระนาง
จามเทวีได้นำเอาพระพุทธศาสนาจากละโว้เอง แต่ในความเป็นจริง
จากหลักฐานทางโบราณคดีที่บ้านวังโยและรูบเคราฟ
ในกลุ่ม “อินโด-โรมัน” ยืนยันว่าได้มีกลุ่มบุคคลซึ่งอาจเป็นนัก
พรตหรือฤๅษีชาวอินเดียเคยช่วยกันวางรากฐานทางอารยธรรม
ด้านต่างๆ ตามขบวนการ “ภารตภิวัตน์” ให้แก่ชาวพื้นเมือง
ในช่วงสังคมบรรพกาลไว้ก่อนแล้ว ณ จุดนั้นเองจึงเกิดการ
เปลี่ยนแปลงทางสังคม จากมนุษย์ป่ากลายเป็นสังคมชนเผ่า
กระทั่งมีการสร้างเมือง “มิกสังครนคร” หรือ “สมัน
ตรประเทศ” ต่อมาเมื่อมีความพร้อมมากขึ้นจึงได้สร้างอาณาจักร
หริภุญไชย และอัญเชิญพระนางจามเทวี ราชธิดาจากกรุง
ละโว้ นำเอาพระพุทธศาสนาจากภาคกลางมาเผยแพร่ในที่สุด

ทฤษฎีที่ นายวิฑูร บัวแดง เสนอดูเหมือนจะสอดคล้อง
กับความเห็นของนักวิชาการรุ่นใหม่อีกหลายท่าน นับแต่ข้อเสนอ
ของ กิตติ วัฒนะมหาตม์ ที่แปลหริภุญไชยว่า “พระมหาราษฎ์
กินเมือง” หรือ อาจารย์พงศ์เกษม สนธิไทย เสนอว่า หริภุญ
ไชย เป็นคำเดียวกับ “รำภุญไชย” ซึ่งนัยของ “รำ” คำนี้มี
ความสำคัญยิ่ง ทั้งในฐานะที่สามารถแผลงเป็นชื่อบ้านนามเมือง
สองชื่อ ชื่อแรกคือ “รำพูน-รพูน” และอีกชื่อหนึ่งกลายเป็น

“หริภุญไชย” อีกทั้ง “รำ” ยังมีความหมายถึงพระราม อวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ซึ่งตรงกับคำว่า “หริ” แม้คำว่า “หริ” ไม่ปรากฏพบในศิลาจารึกอักษรมอญโบราณมาก่อน แต่อาจารย์พงศ์เกษมตั้งข้อสังเกตว่า ศิลาจารึกวัดบ้านหลวย หลัก สท.6 หลังจากที่ได้ปริวรรตใหม่อย่างละเอียด พบว่าได้มีการระบุศักราชปี พ.ศ. 1730 อีกด้วยอันเป็นช่วงที่อาณาจักรสุโขทัยได้ก่อเกิดแล้ว อีกทั้งรูปแบบภาษาที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของภาษาไทยสุโขทัยอย่างมากมาย อาจเป็นไปได้ว่าในยุคนั้นเองเริ่มมีการเปลี่ยนชื่อ “รำภุญไชย” หรือ “ปุญไชย” มาเป็น หริปุญไชย/หริภุญไชย ตามความนิยมการใช้ศัพท์ที่เน้นความทูลหรือสั่งการตามแบบสุโขทัย ซึ่งเป็นรัฐที่เคยอยู่ภายใต้อิทธิพลขอมมาก่อนอีกชั้นหนึ่ง เห็นได้จากการขนานนามพระมหากษัตริย์ด้วยภาษาสันสกฤตแทนคำไทยว่า ศรีอินทราทิตย์ เป็นต้น⁴⁷

หริภุญไชย หรือ หริปุญไชย นอกเหนือจากสันนิษฐานว่าหมายถึงหอยสังข์ของพระนารายณ์แล้ว ยังอาจหมายถึง “เมืองของพระนารายณ์” ได้อีกด้วย ในกรณีที่หากคำว่า “ภุญไชย” ในที่นี้มิได้แปลว่า บริโภค หากมีความหมายเดียวกันกับนามเดิม “ไชยภูมิ” ภุญไชยก็ย่อมหมายถึง แผ่นดินหรือเมือง

นายวิธูร บัวแดง ตั้งข้อสังเกตว่า การสมัญญาชื่อบ้านนามเมืองนั้น โดยมากมักถือเอาตามชัยภูมิพื้นฐานเป็นหลัก รองลงมาอาจยึดเอาตามพระนามของพระมหากษัตริย์องค์สำคัญหรือเทพเจ้าในลัทธิศาสนาที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือ ดังเช่นเมือง “ทวารวดี” แต่เดิมเคยเชื่อกันว่าหมายถึง “บ้านประตูที่อยู่รายรอบเมือง” หรือ “เมืองที่ไม่มีกำแพง” แต่นายวิธูรจำแนกว่า “ทวา” คือสอง “ระ” หรือ “รำ” ตามความหมายดั้งเดิมของอารยธรรมอียิปต์ เมโสโปเตเมีย และอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ

หมายถึง “เทพเจ้า” ส่วน “วติ” หรือ “วดี” หมายถึงสายน้ำ ดังนั้นความหมายของ “ทวารวดี” เมืองแม่ของหริภุญไชย จึงหมายถึงเมืองของเทพเจ้าแห่งแม่น้ำสองสาย หรือกล่าวให้ง่าย ก็คือเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณสองแคว ประสาทเมืองปากน้ำ สบน้ำ ซึ่งนายวิธูรชี้ให้เห็นว่าเมืองในอินเดียจำนวนมากที่ตั้งอยู่บนบริเวณปากแม่น้ำสองสายมาบรรจบกันมักมีชื่อว่า “ทวารวดี” อันเป็นการแสดงถึงรูปพรรณสัณฐานของเมือง⁴⁸

การแปลชื่อบ้านนามเมืองว่า “หริภุญไชย” หรือ “หริภุญไชย” อันหมายถึงหอยสังข์ของพระนารายณ์นี้ ได้ช่วยขยายองค์ความรู้ใหม่ให้เรามองเห็นว่าอาณาจักรแห่งนี้เคยตกอยู่ภายใต้ลัทธิไยฆณพินายมาก่อนช่วงที่พระนางจามเทวีจะเสด็จมาปกครอง อีกทั้งด้านผังเมืองของอาณาจักรแห่งนี้ย่อมมีความโดดเด่นมากเป็นพิเศษ เพราะมีการระบุชัดในเชิงสัญลักษณ์ว่า พระฤๅษีสฤงเทปได้ขอให้พระอนุสิตฤๅษีแห่งเมืองศรีสัตนาถัยช่วยสร้างเมืองให้ พระอนุสิตฤๅษีได้สั่งให้นกหัสติลิงค์ไปคาบหอยสังข์ขึ้นถือนิ้วว่าสัญลักษณ์ของความเป็นสิริมงคลมาจากท้องสมุทรเพื่อนำมาเป็นแบบอย่างในการวางผังเมืองให้แก่หริภุญไชยนคร

นอกเหนือจากจะมีผังเมืองรูปหอยสังข์แล้ว ในตำนานยังได้ระบุชัดว่า พระนางจามเทวีเองก็ทรงเป็นนักวางผังเมืองชั้นเยี่ยม เห็นได้จากการกำหนดให้ชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ ตั้งนิคมอยู่ด้วยกันอย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อนตามแต่ละทิศ มีการโปรดให้สร้างวัดสี่มุมเมือง และในสมัยนั้นพระพุทธศาสนารุ่งเรืองจนถึงขีดสุด มีวัดมากมายถึง 2,000 แห่ง⁴⁹

ดังนั้น การแปล “หริภุญไชย/หริภุญไชย” ตามนัยนี้จะได้ภาพสะท้อนของภูมิปัญญาผู้ก่อตั้งอาณาจักรอย่างเด่นชัดมากกว่าการเสนอความหมายอีกสองนัย

ไชยวรรค

¹พระรัตนปัญญาเถระ, แปลเป็นไทยโดย ศาสตราจารย์ ร.ด.ท.แสง มนวิฑูร, ชินกาลมาลีปกรณ์ (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางทองคำ สุวรรณียกุล 17 มกราคม 2515), หน้า 92.

²ตำนานมูลศาสนา เป็นประวัติพระพุทธศาสนาเน้นการประดิษฐานพุทธศาสนาในแหลมสุวรรณภูมิ ฉบับเดิมเขียนเป็นอักษรไทยล้านนา (ฝักขาม) มีความยาว 10 ผูกใบลาน กรมศิลปากรได้ให้นายสุด ศรีสมวงศ์ และนายพรหม ขมาลา เปรียญ ข้าราชการในกองวรรณคดี เป็นผู้แปลและพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2482 เนื่องจากตำนานชิ้นนี้มีความสำคัญในด้านการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ไทยสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 20 อยู่มาก กรมศิลปากรจึงได้มอบหมายให้ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ที่ปรึกษาด้านหนังสือภาษาโบราณของกรมศิลปากรตรวจสอบปริวรรตข้อความและทำเชิงพรรณอธิบายเพิ่ม

³พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณเถระ, ตำนานมูลศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2518), หน้า 139-140.

⁴พระโพธิ์รังสี, เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ทั้งภาษาบาลีและคำแปล (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, พิมพ์ในงานปลงศพ เจ้าทิพเนตร อินทวโรรสสุริยวงศ์ ปวอก พ.ศ. 2463), หน้า 91-92.

⁵อุดม รุ่งเรืองศรี, ศาสตราจารย์ ดร., ชื่อเดิมของเมืองลำพูน (เอกสารโรเนียว มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548), หน้า 17.

⁶พงศ์เกษม สนธิไทย, “ข้อคิดเกี่ยวกับชื่อ “หริภุญไชย”, จากปริวรรตภาษา ๓๖ ประวัติ ศาสตร์วิพากษ์ (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเชิงประชาพิจารณา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย, 2547), หน้า 8.

⁷ชุดิธร มัลลิกะมาส, “คำ...หริภุญชัย VS หริภุญไชย... คำไหนดี?”, ศิลปวัฒนธรรม (ปีที่ 24 ฉบับที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2546), หน้า 38-39.

⁸อุดม รุ่งเรืองศรี, ศาสตราจารย์ ดร., ชื่อเดิมของเมืองลำพูน, หน้า 17.

⁹สิงฆะ วรณสัย, ประวัติพระนางจามเทวีและจังหวัดลำพูน (ลำพูน : ฌายะพันธ์การพิมพ์, 2524), หน้า 14-16.

¹⁰สมาคมนักเรียนเก่าเตรียมอุดมศึกษา, กรฐิพระราชทาน ทอดถวาย ณ วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร จังหวัดลำพูน วันที่ 4-5 พฤศจิกายน 2543, (กรุงเทพฯ : นานาสังพิมพ์, 2543), หน้า 8.

¹¹ตำนานแต่ละเล่มระบุศักราชการครองราชย์ของพญาอาทิตย์ราชไม่ตรงกัน มีทั้งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-15-16-17 แต่นักวิชาการส่วนมากเชื่อว่าศักราชที่ถูกต้องน่าจะอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16

¹²ตำนานเรื่องการเล็ดมาสู่เมืองไชยภูมิและศรีสหายการณ์ของพระพุทธเจ้านี้ยังสร้างความแคลงใจอยู่ว่าเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาตั้งแต่ยุคพญาอาทิตย์ราช หรือว่าเพิ่งมาผูกเรื่องภายหลังโดยพระภิกษุล้านนาสมัยพระเจ้าติโลกราชลงมา หากมีมาตั้งแต่ครั้งพญาอาทิตย์ราชจริง ก็ชวนให้คิดว่าคงเป็นเพราะสถานการณ์ทางการเมืองในยุคของพระองค์กำลังอยู่ในสภาพที่ต้องต่อสู้กับอำนาจเก่าของพวกพราหมณ์ หรืออาจเป็นพวกขอมจากละโว้ เนื่องจากเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่พระเจ้าสุริยวรมันของขอมกำลังแผ่อำนาจเข้ามาในภาคอีสานและภาคกลางของไทยอย่างไม่หวั่นไหวว่าจะหยุดยั้ง และหริภุญไชยก็คือเป้าหมายสำคัญใช้เป็นบาทฐานก้าวไปสู่การโจมตีอาณาจักรพุกามอันยิ่งใหญ่ต่อไป หรือไม่ ด้วยเหตุนี้ลัทธิการบูชาพระบรมธาตุว่าเป็นของสูงของศักดิ์สิทธิ์เป็นศูนย์รวมจิตใจจึงได้อุบัติขึ้นอย่างแรงกล้า รวมไปถึงความจำเป็นในการสร้างตำนานให้โยงใยไปถึงสมัยพุทธกาล ทั้งนี้เป็นกุศโลบายเพื่อเพิ่มสิทธิธรรม เป็นเครื่องเสริมบารมีของพญาอาทิตย์ราช เพื่อใช้เป็นเครื่องต่อรองอำนาจกับพวกขอม ที่อ้างตัวว่าเป็นสมมติเวรราชาเช่นกัน อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาถึงเรื่องการสร้างห้องสุขาหรือหอพระบังคนทับที่เป็นฐานบรรจุพระบรมธาตุของพญาอาทิตย์ราชแล้ว เห็นว่าเป็นตำนานที่เข้าข่ายอาการ “จาบจ้วง” ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ไม่น้อยชวนให้สันนิษฐานว่าเนินดินใจกลางเมืองที่มีพระธาตุฝังซ่อนอยู่แห่งนั้น ในอดีตน่าจะเคยเป็นสถานที่สำคัญของพวกพราหมณ์มาก่อน พญาอาทิตย์ราชจึงได้กำเริบทำการข่มขืนยำเยงด้วยการสร้างห้องสุขา ทั้งนี้เพื่อประกาศความยิ่งใหญ่ของมหาราชที่ทรงเป็นพุทธนามกะต่อนคนนอกศาสนา

¹³พระปัญญาสาณี, ศาสนวงศ์ (London: M.Book, PTS, 1987), แสง มนวิฑูร ผู้แปล, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม อนุเมหาเถระ) 23 มีนาคม 2506 (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2506), หน้า 71.

¹⁴ศาสตราจารย์ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี ตั้งข้อสงสัยและอธิบายเพิ่มเติมถึง “ลญฺษะ” ว่า ลญฺษะ ตามนัยต้นที่พระปัญญาสาณีแปลนั้น หมายถึงบริโภคนม แต่ตามนัยหลังกลับแปลว่า สายคนโทน้ำ และยังอ้างว่าเป็นภาษาโยนก มิใช่ภาษามคธ ในความเป็นจริงก็คือ คำว่าคนโทน้ำ ชาวลาหุหรือชาวเชียงใหม่เรียก “น้ำตัน” ไม่ได้เรียก “ลญฺษะ” เดิมที่เขาใช้กะโหลกน้ำเต้าตากแห้งใส่ น้ำ เต้าเขาเรียก หมากน้ำ สิ่งที่เขาใช้ใส่น้ำดังที่เรียกว่าคนโทน้ำ ชาวเมืองเหนือเรียกว่าน้ำตัน สรุปแล้ว “ลญฺษะ” จะเป็นภาษาอะไรไม่ทราบมันน่าจะเป็นภาษาโยนกตามที่ผู้จารานระบุไว้ หรือหากเป็นภาษาละโว้ก็ไม่ทราบความหมายเช่นกัน

¹⁵พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า 101.

¹⁶ถอดเทปคำบรรยายของ พระครูสิริสุตถาภิมณฑ์ วันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2547 งานประชุมสัมมนาทางวิชาการเชิงประชาพิจารณา เรื่อง “จากปริวรรตภาษา สู่วิทยาการประวัติศาสตร์วิพากษ์”

¹⁷ กัธธ ธินลาด และคณะ, พหุภาศกักับการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการศึกษาศิลปวัฒนธรรม ศึกษาธิการนิลุ่มนั้ทางตอนปลายเขตตำบลตองและตำบลเวียงยอง, (เอกสารโรเนียว รายงานวิจัยเสนอสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, สิงหาคม พ.ศ. 2546), หน้า 29.

¹⁸ มาจากคัมภีร์ “โพธิสัพพัญญูปริวรรต” ปริณทิต 11, หน้า 215-216.

¹⁹ ถอดเทปคำบรรยายของ วิธูร บัวแดง วันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2547 งานประชุมสัมมนาทางวิชาการเชิงประชาพิจารณ์ เรื่อง “จากปริวรรตภาษา สู่วิชาศตรวิพากษ์”

²⁰ อุคม รุ่งเรืองศรี, ศ. ดร., ชื่อเดิมของเมืองลำพูน (เอกสารโรเนียว มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548), หน้า 12-14.

²¹ เรื่องเดิม, หน้า 14-15.

²² สัมภาษณ์ ชัปะนะ ปันเงิน วันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2548.

²³ ชัปะนะ ปันเงิน “คำ “พริฎญไชย” ที่พบในจารึกและเอกสารโบราณ” (เอกสารโรเนียว สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546), หน้า 2.

²⁴ สมหมาย เปรมจิตต์ , รศ., ปริวรรต, ดำเนินการพิหารของศั, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540) ต้นฉบับเขียนด้วยภาษาพื้นเมืองโบราณ มีหลายสำเนาฉบับสำคัญคือฉบับวัดเม็งอีกราวาส จังหวัดแพร่ คัดลอกเมื่อปี พ.ศ. 2432)

²⁵ อุคม รุ่งเรืองศรี, ดร., และคณะ ปริวรรต, ดำเนินการพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี (เชียงใหม่ : สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538).

²⁶ พระยาประชาภิการจักร์ (แช่ม บุนนาค), พงศาวดารโยนก (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516) ต้นฉบับเดิมเขียนในปี พ.ศ. 2442-2443 สมัยรัชกาลที่ 5).

²⁷ พงศ์เกษม สนิธิไทย, “ข้อคิดเกี่ยวกับชื่อ “พริฎญไชย”, หน้า 8.

²⁸ กิตติ วัฒนะมหาตม์, จอมมณฑลพริฎญไชย (กรุงเทพฯ : ฤชาการพิมพ์, 2546) พิมพ์ครั้งที่ 2 ฉบับปรับปรุง, หน้า 152-153.

²⁹ วิธูร บัวแดง, “มายาคติของประวัติศาสตร์ล้านนา กรณีศึกษาเมืองแห่งพริฎญไชย”, ก้าวใหม่พิพิธภัณฑพริฎญไชย ครั้งที่ 2 (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพริฎญไชย, 2545), หน้า 40-49.

³⁰ J.J. Boeles. “A Note on the Ancient City Called Lavapura” (JSS V.LV Part 1 Jan 1967), pp. 113-114.

³¹ ภาสุช อินทราวูธ, ศ. ดร. ทวารวดี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2542), หน้า 129.

³² พังรูปหอยสังข์ถือว่าเป็นเมืองรุ่นโบราณก่อนที่อาณาจักรต่างๆ ในสยามช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 จะหันไปนิยมใช้ผังเมืองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสตามแบบเขมร เช่นสุโขทัย ล้านนา (เชียงใหม่) เชียงแสน ฯลฯ

³³ ทวี วิชัยทัตะ. “พริฎญทวารวดีที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” ศิลปวัฒนธรรม (ปีที่ 13 ฉบับที่ 7 พฤษภาคม 2535), หน้า 126.

³⁴ทฤษฎี เหล็ยวุ่นเรื่อง, สถาปัตยกรรมสำนวน (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544), หน้า 6-9.

³⁵ก่อนหน้าอาณาจักรเจนละ มีอาณาจักรพูน้นมาก่อน และเมื่ออาณาจักรเจนละล่มสลาย จึงได้ก่อเกิดอาณาจักรอีสานปุระ บ้างก็เรียกยโสธรปุระ หรือกัมโพชนคร

³⁶สุภัทรรติ ตีศกุล, ศ.ม.จ., ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. 2000 (กรุงเทพฯ : บริษัททุ่งแสงการพิมพ์, 2535). หน้า 164.

³⁷นาม “*หริทวัถลี*” นี้ ต่อมาได้ถูกเรียกงานเพี้ยนเป็น “*หลิตวัถลี*”

³⁸บางเล่มเขียนเป็น “*อริมหัทนา*”, G.E.Harvey, History of Burma (Frank Cass & Co., 1967), p.26.

³⁹เมื่อลัทธิลังกาวงศ์ได้รับการสถาปนาอย่างมั่นคงในอาณาจักรล้านนา มีชนวน์ลึงเกิด วาร่องรอยของพราหมณ์แต่ดั้งเดิมได้ถูกทำลายหายไปหมดสิ้น ผิดกับบรรยากาศทางศาสนาของอาณาจักรเพื่อนบ้านสุโขทัย ที่แม้จะเป็นต้นแบบแห่งการนำเอาพุทธศาสนาเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์มาหยั่งรากลึกให้แก่ชาวล้านนาตั้งแต่สมัยพญากือนาก็ตาม แต่กลับยังมีความประณีตประณีตยอมรับการอยู่ร่วมกับพวกพราหมณ์อย่างสมานฉันท์ได้มากกว่า เห็นได้จากซากโบราณสถานของฮินดูจำนวนมากที่ยังไม่ถูกทำลาย อาทิ วัดพระพายหลวง วัดศรีสวาย ศาลาผาแดง เรือโปจนถึงการบูชาเทวรูปในเทวาลัยหอเกษตรพิมานยุคสุโขทัยตอนปลาย

ในขณะที่ชาวล้านนากลับให้ความสำคัญเฉพาะศาสนาพุทธลัทธิลังกาวงศ์บริสุทธิ์เท่านั้น จนทำให้นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ศิลปะส่วนใหญ่เคยปักใจเชื่อว่าศาสนฮินดูหรือพุทธมหายานคงแผ่อิทธิพลขึ้นมาไม่ถึงดินแดนล้านนา ผิดกับรัฐบาลใกล้เคียงอื่นๆ ที่ร่วมสมัยกับหริภุญไชย ส่วนแต่พบเทวรูปของพวกพราหมณ์กระจัดกระจายอยู่ทั่วอาณาเขต มีพิกัดตั้งอยู่ถึงเมืองเขมรหรือชายฝั่งทะเลเขตตะกั่วจีน รัฐที่ใกล้ชิดกับหริภุญไชยมากที่สุด ได้แก่ ศรีเทพ และหงสาวดี ก็ล้วนแต่พบร่องรอยของเทวาลัยแบบอย่างเป็นลุ่มเป็นกลุ่มมาก่อนทั้งสิ้น

⁴⁰ชาวนวธิ์ เกษตรศิริ, รศ.ดร., พม่า : ประวัติศาสตร์และการเมือง. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), หน้า 7-9.

⁴¹กระบวนการแปลงพราหมณ์ให้เป็นพุทธหรือกระบวนการพุทธข่มพราหมณ์บนแผ่นดินอุษาคเนย์ ปรากฏชัดในงานศิลปกรรมสมัยทวารวดีอย่างชัดเจน ยกตัวอย่างเช่น การสร้างรูปพระพุทธรูปเจ้ากัถลึงเศศนาถซึ่งตอนเทวองค์สำคัญของฮินดูคือพระพรหม พระอินทร์ พระวิษณุ และพระศิวะ พบบนภาพสลักที่ถ้ำพระโพธิ์สัตว์ ตำบลทับกวาง อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี รูปเคารพที่สะท้อนให้เห็นถึงการต่อสู้ขัดข่มระหว่างพุทธกับพราหมณ์ที่เด่นชัดที่สุด พบมากเป็นพิเศษในสมัยทวารวดี ก็คือรูปพระพุทธรูปเจ้าประทัยบนเทวสถานสถิต กระบวนการข่มพราหมณ์แม้จะมีมาอย่างต่อเนื่องโดยพุทธมหายานในดินแดนสุวรรณภูมิ แต่ก็ไม่มีการจัดรุนแรงเท่ากับการรับเอาลัทธิลังกาวงศ์เข้ามาในดินแดนล้านนา แล้วสถาปนาเป็นลัทธิหลัก ด้วยเหตุที่ลัทธิพราหมณ์มีความเกี่ยวข้องกับเวทมนตร์ไสยศาสตร์ ผลที่ได้ก็คือความตกต่ำเสื่อมทรามทางด้านจิตใจของผู้คน แม้ไม่มีเอกสารในสมัยหริภุญไชยหรือสมัยล้านนาระบุถึงความสำเร็จ

ของพวกพราหมณ์ แต่ก็พอจะเทียบเคียงได้กับหลักฐานจากพงศาวดารเมืองพุกาม ในยุคพระเจ้า
อนิรุทธิ์มหาราช หรืออินธราเมฆ ซึ่งมียายุร่วมสมัยกับพญาวาติตยราช ในตำนานเมืองพุกาม
ได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า ภายในนครเต็มไปด้วยพระอัสซี กระทำพราจาร ด้วยได้รับอิทธิพลจากพวก
พราหมณ์โดยศาสตร์ จุดนี้เองได้เกิดการปฏิวัติทางพุทธศาสนาครั้งใหญ่ พระเจ้าอนิรุทธิ์ถึงกับยก
ทัพไปตีเมืองสะเทิม (ลุ่มมวดี) แล้วขนเอาพระไตรปิฎกขึ้นหลังช้าง 33 เชือกกลับมพุกาม กษัตริย์
ที่ครองเมืองสะเทิมครั้งนั้นมีนามว่า “มโนหริ” นอกจากนี้ยังได้นิมนต์พระภิกษุชาวมอญนาม “ชิน
อรหันต์” มาช่วยปราบมิชฌาปฏิรูปให้แก่พระลามกอนาจาร ลัทธิอริในเมืองพุกามให้สิ้นซาก

⁴²“ขอมลำพอง” ที่ชาวบ้านเรียกคงแผลงมาจากคำว่า “ขอมสبادโขลญลำพอง” ที่
ปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ช่วงที่สุโขทัยเริ่มมีฐานะเป็นแคว้นแว่นขึ้นมาเป็นครั้งแรกโดยมี
พ่อขุนศรีนาวนำถมเป็นพ่อเมือง และเป็นช่วงที่อิทธิพลขอมเริ่มเสื่อมลงด้วย ทำให้สุโขทัยเป็น
ปึกแผ่นมากขึ้น หลังจากนั้นไม่นานก็เกิดเหตุวุ่นวายขึ้น โดยมีขอมพวกหนึ่งชื่อว่า “ขอมสباد
โขลญลำพอง” ได้เข้ายึดเมืองพ่อขุนผาเมือง (โอรสของพ่อขุนศรีนาวนำถม) ในราว พ.ศ. 1782

⁴³สันภาษณ์ นางประกาศรี วณิชกุล กรรมการสภากาชาดนครบาลในเมือง อำเภอบ
เมือง จังหวัดลำพูน และรองประธานชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ.
2548.

⁴⁴นางศรี หรือศรีลักษณ์ ในทางศิลปกรรมแสดงด้วยภาพสตรีนั่งสมาธิเหนือฐานบัว มีอ
สองข้างถือดอกบัว อยู่ระหว่างข้างสองตัวกำลังขึงวงยักเหมือนน้ำอยู่เหนือศีรษะของสตรี ภาพ
ลักษณะนี้มีชื่อเฉพาะเรียกว่า “ศรีลักษณ์” อันเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ มีมาแล้ว
ตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล พบทั้งในศาสนาพุทธ พราหมณ์ เช่น

⁴⁵G.H. Luce, Dvaravati and Old Burma, (JSS, 1959), p.16

⁴⁶Dawee Daweewarn, Brahmanism in South-East Asia, (Sterling
Publishers Private Limited, 1982), p.7

⁴⁷สันภาษณ์ พงศ์เกษม สนิธิไทย วันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2548.

⁴⁸ถอดเทปคำบรรยายของ วิธูร บัวแดง วันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2547 งานประชุม
สัมมนาทางวิชาการเชิงประวัติศาสตร์ เรื่อง “จากปวิรรตภาษา สู่วรรดิศาสตร์วิพากษ์”

⁴⁹พระพุทธรูป และพระพุทธรูปแกะ, ตำนานมูลศาสนา, หน้า 140-141.

เศียรตุณีพบที่วัดกุ้งม็ก มีร่องรอยคล้ายกับรูปเคารพของเทพเจ้าในอารยธรรมลุ่มแม่น้ำทวนเตรตา

ประติมากรรมสำริดขนาดเล็กคล้ายรูป
เทวีในศาสนาฮินดู ชูคพบที่วัดมหารวัน
ปัจจุบันเป็นสมบัติส่วนบุคคล

ประติมากรรมดินเผาขี้ผึ้งจำกัไม่เสร็จ
คล้ายพระคเณศวร์ หรืออาจเป็น
เทพเจ้าทรงพาหนะบางอย่าง

ชิ้นส่วนกรณินเผา ที่เคยใช้ประดับ
ปลายขลุ่ยเครื่องของสถาปัตยกรรมสมัย
ทวารวดี

ชิ้นส่วนลายหน้ากาลที่ใช้ประดับใบ
ฝักเพกาที่กรอบขลุ่ยเครื่อง

ชิ้นส่วนหน้ากาลดินเผาแบบต่างๆ ที่เคยใช้ประดับตกแต่งสถูปปราสาทสมัยทวารวดี

บทสรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์มาทั้งหมดนี้ สามารถสรุปผลได้เป็น 2 ประเด็นคือ 1. ประเด็นเรื่องการสะกดตัวอักษรของชื่อบ้านนามเมือง และ 2. ประเด็นเรื่องการตีความหมายของชื่อบ้านนามเมือง

ประเด็นแรก จากผลการประชุมสัมมนาเชิงประชากรณ์สองครั้งที่ผ่านมามีได้ข้อยุติที่ค่อนข้างแน่ชัดออกมาในระดับหนึ่งแล้วว่า คำว่า “หริภุญไชย/หริภุญชัย” เป็นคำที่ถูกต้องที่สุดสำหรับการเขียนชื่ออาณาจักร ได้รับการยืนยันจากปราชญ์ด้านภาษาศาสตร์ทั้งจากส่วนกลางและท้องถิ่นว่าเป็นคำเก่าแก่ที่พบมาก่อน “หริภุญชัย” ส่วนคำว่า “รพูน/สพูน” นั้นสันนิษฐานว่าเป็นคำที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับ “หริภุญไชย” อย่างแน่นอนทั้งในด้านวิวัฒนาการและความหมาย เกิดจากการ “กร่อน” และ “กลาย” ของตัวอักษร แต่ยังไม่สามารถสรุปได้แน่ชัดว่า “รพูน” กับ “หริภุญไชย” คำไหนมาก่อนมาหลัง ส่วนคำว่า “หริภุญชัย” เป็นการสะกดคำใหม่ ตามตำนานที่ผูกเรื่องขึ้นโดยพระภิกษุชาวพม่าเมื่อราว 150 ปีที่ผ่านมา เพื่อเชื่อมโยงกับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาซึ่งต้องการเน้นคำว่า “ภุญชติ” หรือ “ภุญชัย”

ประเด็นที่สอง การตีความหมายชื่อบ้านนามเมือง ได้มีการเสนอความเห็นไม่ต่ำกว่า 10 นัย แต่สามารถจำแนกได้เป็น 3 นัยหลักๆ นัยแรกหมายถึงการอภิเษกพระนางจามเทวีบนกองทอง ถือว่าเป็นการตีความตามตำนานฝ่ายเมืองที่ต้องใช้การอุปมาอุปไมยอย่างซับซ้อน นัยที่สอง คือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าฉันผลสมอ ถือว่าเป็นการตีความตามตำนานฝ่ายวัด และนัยที่สาม หมายถึงหอยสังข์หรือเมืองของพระนารายณ์ เป็นการตีความของนักวิชาการแบบสหสาขาโดยอาศัยหลักฐานแวดล้อมตามหลักฐานผังเมืองและความเกี่ยวข้องกับลัทธิบูชาฤๅษี

ในอดีตอาจไม่มีคำถามสำหรับการเขียนคำๆ เดียวกันด้วยตัวสะกดที่แตกต่าง เนื่องจากภาษาพูดเกิดขึ้นก่อนภาษาเขียน แต่เนื่องจากสภาพกาลในปัจจุบัน เมื่อมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์ ได้มีการเขียนอยู่สองแบบคือ หริภุญไชย และหริภุญชัย เป็นธรรมดาที่ย่อมมีผู้ตั้งข้อสงสัยขึ้น กระทั่งนำไปสู่กระบวนการสืบค้น หรืออาจเรียกว่าเป็นการปริวรรตทางภาษา เรื่องชื่อบ้านนามเมืองครั้งใหญ่ในแวดวงวิชาการ

ในที่นี้คำว่า “หริภุญชัย” ได้กลายเป็นชื่อเฉพาะของ “วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร” ไปแล้ว แต่สำหรับบริบทอื่นๆ เมื่อต้องการอ้างอิงถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับโบราณคดี อาทิ รูปแบบทางศิลปะ ชื่อของอาณาจักรโบราณ ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ ควรใช้คำว่า “หริภุญไชย” หรือ “หริปุญไชย” ให้ถูกต้องตามรูปศัพท์และความหมาย

ฉะนั้น การจัดประชุมสัมมนาเชิงประชากรณ์ทั้งสองครั้งนี้ แม้จะไม่มีผลกระทบต่อการศึกษา “ชื่อบ้านนามเมือง” ให้ถูกต้องเป็นบรรทัดฐานหนึ่งเดียวทั่วทั้งเมืองลำพูน แต่ผลของการศึกษาค้นคว้าวิจัยนี้ ถือว่ามีคุณค่ามหาศาลยิ่งต่อองค์ความรู้ในระดับลึกทางด้านประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ โบราณคดี และคติชนวิทยาของเมืองลำพูน โดยไม่ถือเป็นกรณีวิาทะ ในทางตรงข้ามกลับถือว่าผลของการค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการครั้งนี้ นำไปสู่การเชิดชูความงดงามทางภาษา ต่อกรณีที่ว่า คำ ๆ หนึ่งนั้นช่างมีนัยอันลึกซึ้ง ไม่เพียงแต่สามารถเขียนได้หลายรูปแบบเท่านั้น ทว่ายังมีความหลากหลายในการตีความหมายอีกด้วย ทำให้เราได้ทราบว่า คำ ๆ หนึ่งสามารถนำมาปริวรรตปรับเปลี่ยนตัวสะกดใหม่ได้ เมื่อต้องการนำมาใช้เรื่องราวทางการเมือง การปกครอง หรือการศาสนา โดยใช้ชื่อบ้านนามเมืองนั้นเป็นเครื่องสะท้อนสัญลักษณ์

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526. เนื้อในโอภาสกลอง 700 ปี
ลายสีอิไทย พุทธศักราช 2526.
- กรรณิการ์ วิลเกษม และคณะ. จารึกล้านนา ภาค 1 เล่ม 1. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป,
2534.
- กรรณิการ์ วิลเกษม. “พัฒนาการของอักษรโบราณในประเทศไทย” สังคม และวัฒนธรรมใน
ประเทศไทย. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2542.
- กิตติ วัฒนะมหาตม์. จอมนางหริภุญไชย. กรุงเทพฯ : ฤๅษการพิมพ์, 2546 พิมพ์ครั้งที่ 2
ฉบับปรับปรุง.
- กำธร ชิดลาด และคณะ. พหุภาคีกับการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการศึกษาศิลปวัฒนธรรม ศึกษา
กรณีสู่ม้ากวางตอนปลายเขตตำบลตันธงและตำบลเวียงยอง. เอกสารโรเนียวรายงาน
วิจัยเสนอสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, สิงหาคม พ.ศ. 2546.
- จำปา เอื้องเจริญ และคณะ. วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย.
กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2522.
- ชัปนะ ปิ่นเงิน. “ชื่อ “สะพุล” ในศิลาจารึกวัดศรีชุม”. เอกสารโรเนียว สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.
- ชัปนะ ปิ่นเงิน. “คำ “หริภุญไชย” ที่พบในจารึกและเอกสารโบราณ” เอกสารโรเนียว สถาบัน
วิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ รศ.ดร. พม่า : ประวัติศาสตร์และการเมือง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- ชุดิธร มัลลิกะมาส. “คำ...หริภุญชัย VS หริภุญไชย... คำไหนดี?” ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 24
ฉบับที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2546.
- ทิว รัชชัฏกะ. “เหรียญทวารวดีที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 13
ฉบับที่ 7 พฤษภาคม 2535 หน้า 126.
- ธิดา สารยา ดร. ประวัติศาสตร์สุโขทัย : พลังคน ย่านนาฝี บารมีพระ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
เมืองโบราณ, 2544.
- น. ณ ปากน้ำ. “หริภุญชัย : มงกุฎแห่งล้านนา” ศิลปะโบราณในสยาม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
เมืองโบราณ, 2537.

- ประชุมจารึกเมืองพะเยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2538. ประวัติครองเมือง
เชียงใหม่” เอกสารถ่ายสำเนาไมโครฟิล์ม เลขที่ 79 028 05 002-002 วัดเสนาหิน
ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม.
- ผาสุข อินทรารูธ รศ. ดร. พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2543.
- ผาสุข อินทรารูธ, ศ. ดร. ทวารวดี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2542.
- พงศ์เกษม สนธิไทย. “ข้อคิดเกี่ยวกับชื่อ “หริภุญไชย”. จากปริวรรตภาษา สู่วิทยาศาสตร์
วิพากษ์. เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเชิงประชาพิจารณ์, ลำพูน :
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย, 2547.
- พงศ์เกษม สนธิไทย, “จารึกแม่ตีนบดเวียงมะโน (ชม.45)”. สายสัมพันธ์ หริภุญไชย-เวียงบริวาร
เปิดประตูสู่เวียงเขาสงศ์ เวียงมะโน เวียงกุมกาม เวียงฮอด และเวียงเกาะ.
เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ เนื่องในวันพิพิธภัณฑสถานไทย, ลำพูน :
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย, 2548.
- พงศ์เกษม สนธิไทย. “รามัญศึกษาเกี่ยวกับอาณาจักรหริภุญไชย” ปริวรรตภาษาเขียนบ้านนาเมือง.
เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเชิงประชาพิจารณ์, ลำพูน : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
หริภุญไชย, 2546.
- พระบริหารเทพธานี. ประวัติศาสตร์ชาติไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร,
2541.
- พระปัญญาสามิ. ศาสนวงศ์. London: M.Book, PTS, 1987. แสง มนวิทูร ผู้แปล, พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธมหาราชย์ (โสม วัฒนมหาเถระ) 23 มีนาคม 2506,
กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2506.
- พระพุทธรูปงาม และพระพุทธรูปงามเถระ. ตำนานมูลศาสนา. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์,
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2518.
- พระโพธิ์รังสี. เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒ
ธนากร, พิมพ์ในงานปลงศพ เจ้าทิพเนตรอินทวโรรสสุริยวงศ์ ปีวอก พ.ศ. 2463.
- พระรัตนปัญญาเถระ แปลเป็นไทยโดย ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิทูร. ชินกาลมาลีปกรณ์.
กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางทองคำ สุวรรณีกุล 17 มกราคม 2515.
- พระยาประชาธิปไตยกรักรั (แช่ม บุนนาค). พงศาวดารโยนก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516.
- ไพโรจน์ โพธิ์ไทร. ภูมิหลังของพม่า กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2518.
- วิฑูรย์ เหลือรุ่งเรือง. สถาปัตยกรรมลำพูน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

วิจิตร บัวแดง. “มายาคติของประวัติศาสตร์ล้านนา กรณีศึกษาเมืองแห่งทริภุญไชย”

เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการ ก้าวใหม่พิพิธภัณฑ์ทริภุญไชย ครั้งที่ 2, ลำพูน
: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทริภุญไชย, 2545.

สถาบันวิจัยสังคม. “ประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่” เอกสารถ่ายสำเนาไมโครฟิล์ม เลขที่ 79 028
05 002-002 วัดเสათิน ตำบลหนองหอย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่
: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมหมาย เปรมจิตต์, ปวีรรต. ตำนานสิบห้าราชวงศ์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.

สมาคมนักเรียนเก่าเตรียมอุดมศึกษา กรุงเทพมหานคร ทอดถวายเป็น ถวายพระธาตุทริภุญไชยร่วมมหิหาร
จังหวัดลำพูน วันที่ 4-5 พฤศจิกายน 2543. กรุงเทพฯ : นามาสังพิมพ์, 2543.

สิงมะ วรณสสัย. ตำนานพระธาตุทริภุญไชย. ลำพูน : ลำพูนการพิมพ์, 2516.

สิงมะ วรณสสัย. ประวัติพระนางจามเทวีและจังหวัดลำพูน. ลำพูน : ฌีเยพันธ์การพิมพ์, 2524.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ. ม.จ. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ.2000. กรุงเทพฯ : บริษัท
รุ่งแสงการพิมพ์, 2535.

สำนักงานนายกรัฐมนตรี. ประชุมศึลจาริก ภาคที่ 3. กรุงเทพฯ : 2508.

เสนีย์อนุชิต การเศรษฐกิจ. สยามประเทศไม่ได้เริ่มต้นที่สุโขทัย. กรุงเทพฯ : เอส.พี.เอส. ฟรินติง, 2547.

อุดม รุ่งเรืองศรี, ศ. คร. ชื่อเดิมของเมืองลำพูน เอกสารไรเนียวมหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2548

อุดม รุ่งเรืองศรี, คร. และคณะ ปวีรรต. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี.
เชียงใหม่ : สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538.

อันส์ เพนธ์ พรณเพ็ญ เครือไทย และศรีเลา เกษพรหม. ประชุมจาริกล้านนา เล่ม 3 จาริกใน
พิพิธภัณฑ์ฯ ลำพูน. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

อันส์ เพนธ์ และศรีเลา เกษพรหม. ประชุมจาริกล้านนา เล่ม 2 จาริกพระเจ้ากาวิละ. เชียงใหม่
: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2542.

เอกสารต่างประเทศ

Dawee Daweewarn. *Bramhmanism in South East Asia*. Stering Publishers
Private Limited, 1982.

D.G.E. Hall. *Burma*. Second Impression. Hutchinson's University Library, 1950.

G.E.Harvey. *History of Burma*. Frank Cass & Co., 1967.

J.J. Boeles. “A Note on the Ancient City Called *Layapura*” ใน JSS V.LV Part 1
Jan 1967.

Luce, G.H. *Dvaravati and Old Burma*, JSS, 1959.

ข้อมูลภาคสนาม

ถอดเทปคำบรรยายของ เทียม มีเต็ม วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2546 งานประชุมสัมมนาทาง
วิชาการเชิงประชากรศาสตร์ เรื่อง “ปริวรรตภาษา ชื่อบ้านนามเมือง”

ถอดเทปคำบรรยายของ ดร.ฮันส์ เพนธ์ วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2546 งานประชุมสัมมนา
ทางวิชาการเชิงประชากรศาสตร์ เรื่อง “ปริวรรตภาษา ชื่อบ้านนามเมือง”

ถอดเทปคำบรรยายของ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ มณี พยอมยงค์ วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2546
งานประชุมสัมมนาทางวิชาการเชิงประชากรศาสตร์ เรื่อง “ปริวรรตภาษา ชื่อบ้านนามเมือง”

ถอดเทปคำบรรยายของ พระครูสิริสุตตานิคมต์ วันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2547 งานประชุม
สัมมนาทางวิชาการเชิงประชากรศาสตร์ เรื่อง “จากปริวรรต ภาษา สู่วิถีศาสตร์วิพากษ์”

ถอดเทปคำบรรยายของ วิสูตร บัวแดง วันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2547 งานประชุมสัมมนา
ทางวิชาการเชิงประชากรศาสตร์ เรื่อง “จากปริวรรตภาษาสู่วิถีศาสตร์วิพากษ์”

สัมภาษณ์ ชีปะนะ ปิ่นเงิน วันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2548.

สัมภาษณ์ ประภาศรี วณิชกุล กรรมการสภาวัฒนธรรมตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
และรองประธานชมรมลูกหลานพระนางจามเทวี วันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2548.

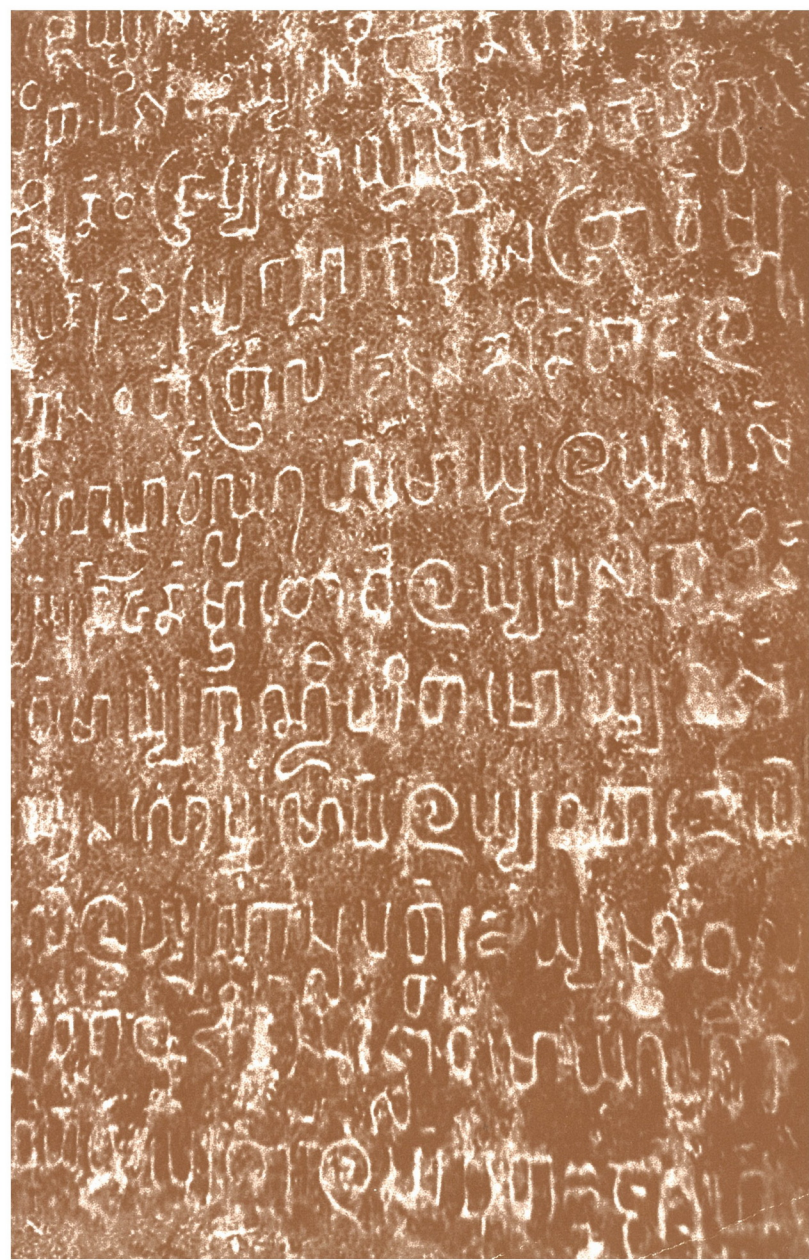
สัมภาษณ์ พงศ์เกษม สนธิไทย วันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2548.

สัมภาษณ์ สส.สงวน พงษ์มณี วันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2547.

หลักฐานการเขียนชื่อบ้านนามเมือง “หริภุญไชย”

จากศิลาจารึกถึงปัจจุบัน

- หลักฐานจากศิลาจารึกสมัยหริภุญไชย
- หลักฐานจากศิลาจารึกสมัยล้านนา
- หลักฐานจากคัมภีร์ทางศาสนาบนใบลาน

หลักฐานการเขียนชื่อบ้านนามเมือง “ลำพูน”

จากศิลาจารึกถึงปัจจุบัน

- วิเคราะห์ความหมายของ “ลำพูน” เชื่อมโยงกับ “หริภุญไชย”

สืบค้นความหมายของคำว่า “หริภุญไชย” – “หริภุญชัย”

- การอภิเษกพระนางจามเทวีบนกองทอง
- สถานที่ที่พระพุทธเจ้าฉันผลสมอ
- หอยสังข์หรือเมืองของพระนารายณ์